

TARTU ÜLIKOOL
Pärnu kolledž
Sotsiaaltöö korralduse osakond

Elen Kinnep

KASUPEREDE BIOLOOGILISTE LASTE KOGEMUSED KOOSLUST KASULASTEGA

Lõputöö

Juhendaja: Kandela Õun, MA

Pärnu 2021

Soovitan suunata kaitsmisele

Kandela Õun

/allkirjastatud digitaalselt/

Kaitsmisele lubatud

TÜ Pärnu kolledži programmijuht Anu Aunapuu

/allkirjastatud digitaalselt/

Olen koostanud töö iseseisvalt. Kõik töö koostamisel kasutatud teiste autorite tööd, põhimõttelised seisukohad, kirjandusallikatest ja mujalt pärinevad andmed on viidatud.

Elen Kinnep

/allkirjastatud digitaalselt/

SISUKORD

Sissejuhatus	4
1. Teoreetiline ülevaade kasuperede bioloogiliste laste kogemustest ja toetusvajadusest	7
1.1. Laste õigus ja vajadus kasvada perekonnas	7
1.2. Perepõhine asendushooldus maailmas	9
1.3. Kasuperede bioloogiliste laste kogemused ja vajadused välisriikide näitel	13
2. Uurimus kasuvanemate bioloogiliste laste kogemuste ja vajaduste kohta	19
2.1. Uuringu meetodika ja valimi kirjeldus	19
2.2. Uurimistulemused ja analüüs	22
2.2.1. Kasuvanemate bioloogiliste laste arvamus kasulaste perre lisandumise eel ja järel kogetud toetuse ja nõustamise osas	22
2.2.2. Bioloogiliste laste ootused ning reaalsed positiivsed ja negatiivsed kogemused kooselust kasulastega	23
2.2.3. Bioloogiliste laste soovitud ja ettepanekud kasuvanematele, koolitajatele ja lastekaitseametnikele	30
2.3. Arutelu, järeldused ja ettepanekud	32
Kokkuvõte	36
Viidatud allikad	39
Lisad	42
Lisa 1. Intervjuu baasküsimused	43
SUMMARY	45

SISSEJUHATUS

Teema on aktuaalne, kuna Eestis järgitakse 2014. aastal välja antud asendushoolduse poliitika rohelisest raamatust tulenevat eesmärki liikuda üha enam deinstitutsionaliseerimise ehk asutusepõhiselt hoolduselt perepõhisele hooldusele ülemineku poole, mis tähendab, et üha enam vanemliku hooleta jäänud lapsi soovitakse paigutada elama perekondadesse (Sotsiaalministeerium, 2014, lk 6). Töö autor soovis uurida kasuperede bioloogiliste laste kogemusi kooselust kasulastega, kuna teadaolevalt pole Eestis selliseid uuringuid varem läbi viidud.

Uuringud on näidanud, et kasuvanemaks olemine võib olla eriti raske ülesanne neile, kes peavad lisaks kasulaste toetamisele tegelema ka oma bioloogiliste laste eest hoolitsemisega ja sellised vanemad vajavad abi ja toetust, sh bioloogiliste lastega vestlemisel enne uute laste perre paigutamist (Thompson *et al.*, 2016, lk 63). Kõigil lastel on oma narratiiv selles osas, kuidas nad kogevad igapäevast elu koos kasulapsetega, mistõttu on vajalik, et lastekaitseteenistus näitaks üles osavõtlikkust, kuulaks ära kõigi nende laste lood ja nende abivajaduse igapäevase elu osas (Njøs & Seim, 2019, lk 170).

Uus-Meremaal läbi viidud uuringus leiti, et kuigi kasuperena toimimises oli ka positiivseid aspekte ja bioloogilised lapsed toetasid oma vanemaid, tähendas kasupereks olemine bioloogiliste laste jaoks siiski keerulist kogemust. Kuigi uuringus osalenud noored ei soovinud olla kriitilised kasuvanemluse ega oma vanemate pühendumuse suhtes, siis oli selgelt mõistetav, et oma lastele nad sellist kogemust ei sooviks (Smith, 2017, lk 142).

Roche'i ja Noble-Carri (2017) Austraalias läbi viidud uuringust ilmneb, et napib teadmisi kasuvanemate bioloogiliste laste kogemustest seoses kasulaste perre paigutamisega. Uuringus osalenud kasuperede bioloogiliste laste küsitlemisel selgus, et nad panustasid aktiivselt kasulastele hooliva keskkonna loomisse ning tundsid sealjuures uhkust oma rolli üle. Nad rääkisid uhkustundega kasulastele toeks olemisest nii praktilistes

küsimustes kui ka emotsionaalses mõttes, kuid tõid esile ka sellega kaasnevaid raskusi ning pidevat aja- ja energiakulu. Lisaks positiivsetele asjaoludele toodi esile ka mitmeid negatiivseid aspekte nagu kaotusvalu, muretsemine, kasupereks olemise mõju pereelule ning suhetele. Kõige raskemaks ülesandeks pidasid uuringus osalenud lapsed kasulaste keerulise käitumisega hakkamasaamist. Selle uuringu autorid rõhutavad, et kasuvanemate bioloogilised lapsed vajavad rohkem tunnustamist, informatsiooni ja toetust ning perepõhise asendushoolduse korraldamisel ja vastava poliitika kujundamisel tuleks käsitleda kasuperet kui terviklikku süsteemi. (Roche & Noble-Carr, 2017, lk 66; 70–71)

Eelnevatele allikatele tuginedes on uurimisprobleemiks asjaolu, et kasuperede bioloogilised lapsed on lapsepõlves, kasulastega koos elamise perioodil, kogunud raskusi ja negatiivseid emotsioone, mis võivad mõjutada nende tulevast elu.

Lõputöö eesmärk on analüüsida kasuperede bioloogiliste laste kogemusi kooselust kasulastega ja teha Sotsiaalkindlustusametile ettepanekuid tugiteenuste abil kasuperede bioloogilistele lastele edaspidi tõhusama toetuse pakkumiseks.

Eesmärgi täitmiseks püstitati uurimisküsimused:

- Mis mõjutab kasuperes kasvavate bioloogiliste laste igapäevast elukorraldust ja põhjustab neile raskusi?
- Millist toetust, nõustamist ja koolitusi vajavad kasuperede bioloogilised lapsed alates vanemate otsusest saada kasupereks?

Lõputöö eesmärgi saavutamiseks koostati järgmised uurimisülesanded:

- anda teoreetiline ülevaade kasuperede bioloogilistele lastele igapäevaelus raskusi valmistavatest asjaoludest seoses kasulaste perre lisandumisega ja asendushoolduse valdkonnast üldiselt;
- kavandada ja viia läbi kasuvanemate täisealiste bioloogiliste laste kogemusi käsitlev uuring;
- analüüsida uurimistulemusi ja teha neist lähtuvalt ettepanekuid Sotsiaalkindlustusametile kasuvanemate bioloogiliste laste temaatika põhjalikumaks käsitlemiseks kasuperedele pakutavate tugiteenuste raames.

Lõputöö koosneb kahest osast. Esimeses peatükis keskendutakse kasuperede bioloogiliste laste kogemuste ja vajaduste käsitlestele välisriikides, samuti laste õigusele ja vajadusele kasvada perekonnas ning antakse ülevaade perepõhisest asendushooldusest. Ülevaate saamiseks kasutati ingliskeelseid teadusartikleid, ametlikke dokumente organisatsioonide kodulehtedel, erialakirjandust eesti ja inglise keeles, raamatuid ja õigusakte. Kirjandusallikate leidmiseks kasutati peamiselt elektroonilisi andmebaase Sage Journals Online, Academia, Taylor & Francis Online, Wiley Online Library, ScienceDirect, Cambridge Core Journals jne. Teises peatükis tutvustatakse kasutatud uurimismeetodit, valimi koostamist ja uuringu läbiviimist kasuvanemate täisealiste bioloogiliste laste hulgas. Samuti antakse ülevaade uurimistulemustest, tehakse tulemuste põhjal järeldused ja ettepanekud.

Selles lõputöös käsitletakse kasuperede bioloogiliste lastena neid vähemalt 18-aastaseid inimesi, kes elasid alaealisena mingil perioodil oma peres koos kasulastega, kellele nende vanemad olid kasuvanemateks erinevatel juriidilistel alustel (perekonnas hooldamise / hoolduspere leping või eestkoste seadmine). Kasuvanematena käsitletakse neid täiskasvanuid, kes on mingil perioodil kasvatanud oma peres mittebioloogilisi lapsi eelnimetatud juriidilistel alustel.

1. TEOREETILINE ÜLEVAADE KASUPEREDE BIOLOOGILISTE LASTE KOGEMUSTEST JA TOETUSVAJADUSEST

1.1. Laste õigus ja vajadus kasvada perekonnas

Iga lapse jaoks on parim kasvukeskkond pere, kus tema õigused ja vajadused on tagatud. ÜRO peaassamblee võttis 20. novembril 1989. aastal vastu lapse õiguste konventsiooni (Lapse õiguste konventsioon, 1996), millega Eesti Vabariik ühines 26. septembril 1991. aastal Eesti Vabariigi Ülemnõukogu otsuse alusel ja konventsioon jõustus Eesti suhtes sama aasta 20. novembril. Selles dokumendis on sätestatud, „et lapse isiksuse täielikuks ja harmooniliseks arenguks peab laps kasvama perekonna keskel õnne, armastuse ning üksteisemõistmise õhkkonnas“ ja ajutiselt või alaliselt perekondlikust miljööst ilma jäetud lapsel on õigus riigi erilisele kaitsele ja abile. (Lapse õiguste konventsioon, 1996) Lastekaitseaduse (2014) § 7 lõige 1 ütleb, et „Lapse arengu ja kasvu loomulikuks keskkonnaks on perekond. Esmane vastutus lapse õiguste ja heaolu tagamise eest on lapsevanemal või last kasvataval isikul.“

Eelnevalt nimetatud õigusaktid viitavad sellele, et lapse parimate huvides on kasvada perekonnas, kuid Breen jt (2020, lk 740) uurisid, kuidas tõlgendab Euroopa Inimõiguste Kohus mõisteid „perekondlik üksus“ ja sellest tulenevat „pereelu“ ning millised perekondlikud asjaolud lubavad õigustatud sekkumist pereellu. Perekondliku üksuse võimekust või võimetust pakkuda lapsele piisavalt adekvaatset pereelu mõõdetakse üldiselt lapse parimate huvide tagamisega. Pereellu sekkumise õigustamise puhul pidasid Breen jt (2020, lk 740) oluliseks aru saada, mida peab Euroopa Inimõiguste Kohus silmas selliste mõistete puhul nagu „perekondlik üksus“ ja „lapse parimad huvid“, sest see mõjutab pereelu ja lapse parimate huvide tõlgendust. Oma uuringus leidsid nad, et kohtu hinnangul on „perekondliku üksusega“ tegemist eelkõige siis, kui toimub

asendushoolduselt lapsendamisele liikumine ja tekivad bioloogilised suhted laste ja vanemate vahel, kuid viimasel ajal tõlgendatakse selliselt ka suhteid laste ja kasuvanemate vahel ning teatud piirangutega ka suhteid õdede-vendade vahel. Breen jt (2020, lk 741–742) jõudsid järeldusele, et ühiskonna alustalana vajab perekonna olemuse privaatne ja avalik osa hea tasakaalu saavutamist riikliku sekkumise vältimise ja individuaalsete riigi kodanike kaitsmise vahel.

Kuna pered on kõik erinevad, siis keskendus Angel (2014, lk 1–7) oma töös õdede-vendade suhetele ja sellele, kuidas mõistavad lapsed situatsiooni, milles nad on ning sotsiaalsete ja bioloogiliste sidemete olulisust kuuluvustunde ja identiteedi arengu puhul. Kümne lapse vastuste põhjal läbi viidud uuringust selgus, et kasulastel võib olla bioloogilisi õdesid-vendi, kellega nad samas kasuperes elavad, kes elavad erinevates kasuperedes või kellega nad hakkavad koos elama siis, kui nad oma bioloogilisse perre tagasi lähevad. Samuti võib ühes kasuperes koos elada erinevatest bioloogilistest peredest pärit kasulapsi ja kasuperel endal võib samuti bioloogilisi lapsi olla. Uuringus osalenud lapsed kirjeldasid oma suhteid õdede-vendadega erinevalt. Mõningad lapsed kogesid nendes suhetes mõlemapoolset kuuluvustunnet ja hoolimist, osade tunded olid selles osas kahetised ja mõned lapsed ei tajunud mingeid omavahelisi suhteid ega hoolimist. Suurem osa uuringus osalenud lastest tunnetasid kuulumist oma bioloogilisse perekonda. Selleks, et omada mõistetavat identiteeti ja järjepidevust eluloos, otsustasid need lapsed end kasuõdedest-vendadest distantseerida. Angel (2014, lk 1–7) järeldas analüüsitud andmete põhjal, et uuringus osalenud laste jaoks olid suhted bioloogiliste õdede-vendadega kõige olulisemad, kuid oli ka lapsi, kellele suhted mittebioloogiliste õdede-vendadega olid tähtsamad. Chen ja Harris (2019) viisid läbi longituuduuringu, milles osales 18 185 inimest. Meessoost ja naissoost osalejaid oli peaaegu võrdselt ja selle käigus selgitati välja, et noorukieas (vanuses 7–12 eluaastat) positiivseid peresuhteid kogenutel esines noorukieast kuni keskeani vähem depressiivsuse sümptomeid kui neil, kes kogesid noorukina peresuhetes positiivsust vähem. Autorid järeldasid, et positiivset laadi peresuhted noorukieas seostuvad parema vaimse tervisega noorukieast keskeani ja tervislikku vaimset arengut toetavate sekkumiste kasutamine pereelus ajal, mil lapsed on noored, omab tähtsust kogu elukaare vältel. (Chen & Harris, 2019, lk 1, 10)

Kiindumusteooria rajaja Bowlby (1988, lk 8) selgitas, et kiindumuskäitumise kliinilises mõttes kõige tähtsam omadus ja olemasolu inimese vanusest hoolimata, on sellega kaasneva emotsiooni intensiivsus ehk sedasorti emotsioon, mis tekib sõltuvalt sellest, kuidas suhe kiindunud isiku ja kiindumusobjekti vahel toimib. Kui kõik sujub, siis on selles rõõmu ja turvalisust. Kui seda suhet miski ähvardab, siis esineb armukadedust, ärevust ja viha. Kui see suhe lõhutakse, siis tekitab see kaotusvalu ja depressiooni. On kindlaid tõendeid selle kohta, et indiviidi kiindumuskäitumise kujunemises on suur roll kogemustel, mida ta saab oma päritoluperes või kui tal ei ole õnne, siis väljasool seda.

Poliitikauuringute Keskuse Praxis spetsialistid korraldasid Sotsiaalkindlustusameti tellimusel uuringu, mille käigus Eesti lastekaitsetöötajatega tehtud intervjuude põhjal mainitakse raportis samuti suhteid seoses bioloogiliste laste teemaga, märkides, et kasuperes võib probleeme tekkida, kui hoolduspere bioloogilise lapse ja perre paigutatud lapse vahel tekivad konfliktid. Võib juhtuda, et bioloogiline laps ei harju uue lapsega oma peres, seda eelkõige vahetult peale uue lapse perre tulekut, kui vanemate tähelepanu on enamjaolt suunatud teisele lapsele. Bioloogilise lapse ja perre paigutatud lapse vahel võib tekkida konkurents vanemate tähelepanu saamise nimel, mida esineb sageli samavanuste laste puhul. (Nuiamäe *et al.*, 2020, lk 1–2; 46)

Kõik lapsed vajavad täisväärtuslikku ja nende arengut toetavat elukeskkonda, mida suudab kõige paremal moel pakkuda perekond. Võrdväärne õigus sellele on nii bioloogiliste vanematega koos kasvavatel lastel kui ka neil, kes elavad kasuvanemate peredes. Positiivsed peresuhted on olulise tähtsusega kõikidele lastele hoolimata sellest, kellega nad koos elavad ja lapse- ning noorukieas kogetud suhete kvaliteet võib mõju avaldada laste heaolule ja käekäigule ka tulevikus. Olukorras, kus koos kasvavad nii pere bioloogilised lapsed kui ka kasulapsed, võib nende vahel esineda konflikte ja seetõttu on vanematel vaja teadlikult jagada aega kõigi laste vahel ja pöörata tähelepanu ka pere bioloogiliste laste vajadustele ja õigustele.

1.2. Perepõhine asendushooldus maailmas

Kasuperre paigutamist peetakse valdavalt parimaks, vanemliku hooleta jäänud lapse heaolu enim arvestavaks lahenduseks, kuid perepõhise asendushoolduse vormid, mida üle maailma kasutatakse, on nii nimetuste kui ka sisu poolest erinevad. Wnuk ja Dolyniak

(2018, lk 36) selgitavad, et lapsele on parim kasvukeskkond perekond, sest asutusepõhisel hooldusel ei ole võimalik kõigile lastele piisavalt tähelepanu pöörata ja nende individuaalseid vajadusi rahuldada, kuid ei piisa vaid soovist neid lapsi aidata. Kasuvanemana toimetulekuks on vaja palju uusi spetsiifilisi teadmisi ja toetust, sest pidev mure kasulaste pärast ja nende eest hoolitsemine on ööpäevaringne koorem kogu perele. Kasuvanemate bioloogilistele lastele valmistab aga enim raskusi kasulaste keeruline käitumine, samuti kasulaste perre tulek ja nende perest lahkumine (Studer, 2014, lk 33).

Petrowski jt (2017, lk 388, 393) analüüsisid üle maailma olemasolevat statistikat asendushooldusele paigutatud laste kohta ja leidsid vastavaid andmeid 142 riigi kohta. Neist riikidest rohkem kui pooled omasid andmebaasi nii asutusepõhisele kui ka perepõhisele hooldusele paigutatud laste kohta, samas kui ülejäänud riikidel olid olemas andmed ühe või teise asendushoolduse vormi, kuid mitte mõlema kohta. Asutusepõhisele hooldusele võib selle uuringu kohaselt maailmas olla paigutatud 2,7 miljonit last vanuses 0–17 eluaastat. Vaid 88 riiki omasid statistikat perepõhisele hooldusele paigutatud laste osas, mistõttu polnud uuringu käigus võimalik hinnata, milline on selliste laste koguarv maailmas. Uuringust selgus, et üle maailma kasutatakse nii sisu kui ka nimetuse poolest mitmeid erinevaid asendushoolduse vorme, mis on mõjutatud riikide ajaloolisest ja ühiskondlikust taustast.

Cameron jt (2016, lk 152) jõudsid Euroopa andmeid analüüsisid samuti järeldusele, et kuigi üle Euroopa on vanemliku hooleta jäänud laste juhtumite puhul eelistatuim sekkumismeetod kasuperre paigutamine, siis see, mida erinevad riigid sellelt asendushoolduse vormilt eeldavad, on harva selgesõnaliselt välja öeldud. Asendushoolduse kasutamine ja selle eesmärk peegeldavad lisaks ajaloolistele omapäradele ka riigis toimiva hoolekande olemust. Cameron jt (2016, lk 153, 166) kasutasid oma uuringus erinevaid heaoluriike liberaalsetest (Inglismaa, Šotimaa), sotsiaaldemokraatlike (Taani, Rootsi), korporatiiv-konservatiivsete (Saksamaa, Austria, Šveits, Prantsusmaa) ning Kesk- ja Ida-Euroopa riikideni (Horvaatia, Leedu, Poola). Nad leidsid, et riiklikult korraldatud laste kasvatamine on vastuoluline, sest pereelu eeldab privaatsust, kuid kasupere on samal ajal ka avalik perekond, kellel võib olla palju kontakte lapse sünnipere ja erinevate professionaalidega nagu nt sotsiaaltöötajad.

Nel (2014, lk 3–7) tõi oma uurimistöös välja erinevad kasupere vormid Uus-Meremaal – kriisihoiduspere (lapse kiireks ja lühiajaliseks perre paigutamiseks), puhkusepere (lapse kasuvanematele lühiajalise või pikema puhkuse võimaldamiseks), hoolduspere (ajutine paigutus mõneks nädalaks või kuuks, kuni tegeletakse lapse bioloogilise pere toetamisega), pikaajaline hoolduspere (alternatiivina lapsendamisele) ja lapsendamine. Lisaks eelnimetatud asendushoolduse vormidele on võimalus, et lapse eest hoolitsevad tema sugulased (tavaliselt vanavanemad, tädid-onud või õed-vennad) ja see võib toimuda ilma ametlike kokkulepeteta, aga sugulased võivad taotleda ka lapse hooldusõigust või eestkostet. Eestkoste tagab selle, et lapse eest igapäevaselt hoolitsevad isikud saavad osaleda lapse heaolu puudutavate otsuste tegemises.

Isik, kes soovib Eestis võtta enda perre kasvama vanemliku hooleta jäänud lapse, peab vastama sotsiaalhoolekande seaduses kehtestatud nõuetele ning kohustus on enne lapse perre tulekut läbida ettevalmistav koolitusprogramm, mis on peredele tasuta. Lapsele sobiva hoolduspere valib kohalik omavalitsus ja sõlmib sellekohase lepingu. Lapse hooldamist ei käsitleta tasustatava tööna. (Sotsiaalministeerium, 2014, lk 26)

Perekonnaseaduse (2009) § 122 lõige 3 järgi „Kasuperekond on perekond, kus last tegelikult kasvatatakse ja kuhu ei kuulu lapse vanem ega vanemaga abielus olev isik“. Sotsiaalhoolekande seaduse (2015) § 45⁵ lõige 2 järgi võib asendushooldusteenust osutada hoolduspere, perekodu või asenduskodu. § 45⁶ lõige 1 järgi on hoolduspere selline lapse hooldamiseks sobiv pere, kelle liige laps ei ole. § 45⁶ lõige 2 järgi võib hooldusperes olla kuni neli hooldatavat, kuhu kuuluvad hooldaja bioloogilised kuni 14-aastased lapsed ja teised hooldatavad isikud. § 45⁶ lõige 4 järgi esitab hoolduspereks saada soovija vastava avalduse Sotsiaalkindlustusametile, kes omakorda teeb hoolduspere sobivuse hindamise ja ettevalmistamisega seotud toimingud. Perekonnaseaduse (2009) § 171 lõige 1 järgi määratakse lapsele eeskostja, kui kummalgi vanemal ei ole esindusõigust või ei saa teha kindlaks lapse päritolu. § 147 lõige 1 järgi on lapsendamine lubatud, kui see on lapse huvides vajalik ning on alust arvata, et lapse ja lapsendaja vahel tekib lapse ja vanema suhe.

Seisuga 01.06.2020 elas Eestis asutusepõhisel asendushooldusel ehk pere- ja asenduskodudes 804 last (neist perevanematega perekodudes 517 ja kasvatajatega asenduskodudes 287 last) ning hooldusperedes 134 last. 2019. aasta detsembri seisuga oli

eestkostel 1272 alaealist. Asendushooldusele paigutatud lapsed jaotuvad Eestis piirkonniti ligikaudu selliselt, et põhja piirkonnas elab neist 40%, ida piirkonnas 25%, lääne piirkonnas 10% ja lõuna piirkonnas 25%. (Sotsiaalkindlustusamet, 2020)

Eestis pakutakse hoolduspere vanematele PRIDE-eelkoolitust, mille raames viiakse läbi üheksa õppust, perekülastus, kooshindamiskohtumine ning pered teevad ka iseseisvaid ülesandeid. Koolituse eesmärk on anda uusi teadmisi ja aidata omandada uusi oskusi sellistes valdkondades nagu lapse kasvatamine ja kaitsmine, lapse arengu toetamine, lapse suhete toetamine tema bioloogilise pere ja teiste oluliste inimestega, lapsega püsivate usalduslike suhete loomine ning lapse huvidest lähtuv koostöö erinevate osapooltega. (Tervise Arengu Instituut, *s. a.-a*) Samuti pakutakse Eestis kasuvanematele ühte PRIDE-põhikoolituse moodulit mahus 33 akadeemilist tundi, mis keskendub enne kasulaste tulekut juba peres elavate laste toetamisega seotud teemadele (Tervise Arengu Instituut, *s. a.-b*).

Tartu Ülikooli sotsiaalteaduslike rakendusuringute keskus RAKE koostas 2015. aastal Tervise Arengu Instituudi tellimusel uuringu perepõhise asendushoolduse koolitusprogrammi PRIDE korralduse analüüsimiseks. Lõppraportis toodi välja, et hooldusperedes on sageli olemas ka bioloogilised lapsed ja need pered vajavad infot, kuidas kasulapse perre lisandumine mõjutab bioloogilisi lapsi. (Tamm *et al.*, 2015, lk 1–2; 33)

Eestis on erinevad kasulaste perre paigutamise vormid juriidiliselt reguleeritud ja selle kohta kogutakse ka statistikat. Suurem osa riikidest omab teatud infot asendushooldusele paigutatud laste kohta, kuid vähem kui pooltel riikidel on olemas vastavad andmebaasid. Maailmas rakendatakse mitmeid asendushoolduse vorme. Need on tugevalt seotud riikide ajalooga ja sellega, milline hoolekandesüsteem riigis toimib, kuid eksisteerivad ka erinevad mitteformaalsed kokkulepped, mille alusel lapsi kasvatavad inimesed, kes pole nende bioloogilised vanemad. Olenemata kasupere vormist on kasulaste kasvatamine kõiki pereliikmeid puudutav ülesanne.

1.3. Kasuperede bioloogiliste laste kogemused ja vajadused välisriikide näitel

Kasulaste lisandumine perre tähendab olulist muudatust pere bioloogiliste laste jaoks ja võib kaasa tuua nii positiivset kui ka negatiivset. Purvis jt (2020, lk 17–19) selgitavad, kuidas kasupered seisavad tihti silmitsi asjaoluga, et kasulapsed ei sulandu perekonda, reageerivad kummaliselt, keelduvad armastusest ning allutavad raevu ja tujutsemisega kogu perekonna oma kontrollile. Kuna arengulised vajakajäämised ja kogetud traumad mõjutavad kõiki laste arenguvaldkondi, siis võivad saadud kahju tagajärjed kestma jääda aastateks. Kümmeaastat kestnud uurimistöo põhjal järeldavad Purvis jt (2020, lk 17–19), et multidistsiplinaarne lähenemine võib aidata sellistel lastel perekonnaga hästi kohaneda. Pikaajase kogemusega psühholoog ja terapeut Rygaard (2016, lk 127–128) rõhutab samuti, et kõikidel kasulastel on probleeme suhete loomisel, kuna nad on saanud traumaatilise kogemuse vanematest või teistest täiskasvanutest, sõpradest ja neile tuttavast keskkonnast eraldamise tõttu. Need lapsed peavad üheaegselt kohanema paljude uute asjade ja oludega ning seetõttu on mõisteta laste erinevate reaktsioonide rohkus üleminekuperioodil.

Sutton ja Stack (2013, lk 610) toovad oma uurimistöös välja, et kasupereks olemine muudab inimeste suhteid, maailmavaadet ja perekonna struktuuri. Hooldusperevanemate bioloogilised lapsed mängivad olulist rolli selle süsteemi edukuses ja kestvuses. Hoolduspere kui terviku dünaamika parem mõistmine teeb võimalikuks selliste suuniste ja sekkumisviiside väljatöötamise, mis aitavad tagada kõigi asjassepuutuvate isikute vajaduste rahuldamise parimal võimalikul moel. Adams jt (2018, lk 146) leidsid Suurbritannias läbi viidud uuringu tulemusena, et kuigi mõningad kasupereks olemisega seotud aspektid ohustasid vanemate ja nende bioloogiliste laste suhteid, siis olid need noored inimesed võimelised ära kasutama protsesse, mis seda kahjulikku mõju puhverdasid. Samuti tunnetasid kasuvanemate bioloogilised lapsed oma rolli olulisust nii suhetes vanematega kui ka kogu peresüsteemi osalistena ja see aitas neil vanematega suhteid säilitada.

Stoneman ja Dallos (2019, lk 174–178) jõudsid järeldusele, et kasuperede bioloogiliste laste jaoks on olulised eelkõige järgnevad neli põhiteemat: ettevalmistus ja teadmised

kasupere olemusest ja küsimus, kas soovitakse majja rohkem lapsi; pereelu häirivad asjaolud; bioloogilise lapse rolli muutumine peresüsteemis; suhete loomine perre saabuvate ja katkemine perest lahkuvate kasulastega. Younes ja Harp (2007, lk 29–30) leidsid kasuvanemaid ja nende bioloogilisi lapsi küsitledes, et kuigi vanemad pidasid lastega enne kasulaste perre saabumist ettevalmistavaid vestlusi, siis tegelikkus osutus nii laste kui ka vanemate endi jaoks hoopis teistsuguseks. Uue elukorraldusega kohanemine oli keeruline ja võttis aega ning kõige raskem oli bioloogilistel lastel jagada oma vanemaid, kodu ja aega kasulastega. Nel (2014, lk 68–71) soovitas oma uurimistulemustele tuginedes, et vanemad peaksid oma bioloogiliste lastega enne kasupereks saamise otsuse langetamist juba varakult ja süvitsi arutlema, sest bioloogiliste laste jaoks on selle protsessi olulisim osa ettevalmistus. Bioloogilistele lastele ainult informeerimisest ei piisa, vaid nad peavad tundma, et nad on ette valmistatud vanemate otsuseks hakata kasupereks ja kasulapse perre tulekuks. Vanematel on vaja olla teadlik sellest, kui palju aega ja tähelepanu annavad nad nii oma bioloogilistele lastele kui ka kasulastele. Selles valdkonnas tegutsevatel sotsiaaltöötajatel on oluline olla teadlik kasupereks olemise mõjust peres juba olemas olevatele lastele ja mõista, et pere bioloogilised lapsed vajavad samuti enne kasupereks saamist ettevalmistust nagu nende vanemadki. Serbinski ja Brown (2017, lk 1421–1424) tõid oma uurimistöös välja asjaolu, et kasuvanemate bioloogilised lapsed, nii nagu kõik teisedki inimesed, on sotsiaalsed olendid, kes soovivad luua teistega suhte ja seotuse. Suhted lastekaitsetöötajate ja kasulaste vahel ning lastekaitsetöötajate ja kasuvanemate vahel on määratletud seadusandluses, laste heaolu eest seisvate agentuuride strateegiates ja protseduurireeglites. Kuid lastekaitsetöötajate ja kasuvanemate bioloogiliste laste suhete osas on juhtnööre minimaalselt, sest need lapsed ei ole kliendid ega ka vabatahtlikud (erinevalt oma vanematest). Juhtnööride vähesus ning ajaliste ja rahaliste ressursside nappus koos suureneva töökoormusega muudavad keeruliseks vahetu suhte loomise kasuvanemate bioloogiliste lastega, kes on kasupere meeskonna olulised liikmed. Serbinski ja Browni (2017, lk 1421–1424) soovitusel peaksid lastekaitsetöötajad pühendama kasuperede bioloogilistele lastele eraldi aega ja neid aktiivselt ning süvitsi kuulama, et nende laste poolt tehtavatest pingutustest paremini aru saada ja neid mõista.

Nordenforsi poolt (2016, lk 856; 868) Rootsisis kasuvanemate bioloogiliste laste seas läbi viidud uuringu tulemused näitasid, et võimusuhted laste ja täiskasvanute vahel muutuvad

kasuperes igapäevaelu osaks. Nii lapsed kui ka vanemad loovad aina uuesti positsioone, kus lastel pole samaväärset osalust kui täiskasvanutel ja selle tulemusena on läbirääkimiste pidamiseks keelatud alasid. Kasuperre paigutamiste ja sellega seotud protsesside puhul peetakse täiskasvanuid seotud osapoolteks, kasuvanemate bioloogilisi lapsi aga mitte. Seda võidakse põhjendada asjaoluga, et lapsi ei peeta vastutuse võtmiseks piisavalt kompetentseteks, neid võidakse pidada haavatavateks või arvatakse, et nad vajavad kaitset liigse vastutuskoorma eest. Tegelikuses esitlesid lapsed ise end kasupere kontekstis suurel määral seotud osapooltena. Mitmed uuringus osalenud lapsed võtsid vastutust omal algatusel ja nad eeldasid iseendalt mõistvat suhtumist ning paindlikkust. Mitmetel lastel oli kanda arvestatav vastutuse koorem. Kasuperede bioloogiliste laste nägemine asjaosalistena ametlikus kasupereks saamise ja olemise protsessis võiks viia läbirääkimisteni, mille raames nende lastega arutatakse läbi (nii nagu täiskasvanutegagi), kuidas kasupere toimimises osaleda. Nordenfors (2016, lk 868) rõhutas oma uurimistöö järeldustes, et kasuvanemate bioloogilisi lapsi tuleb tunnustada kui oma õigustega aktiivseid kasupere osapooli, et neil oleks võimalus kaasa rääkida neid puudutavates küsimustes ja et nähtaks kasuperede bioloogiliste laste vajadust ning õigust tuge saada ja ise toeks olla.

Watson ja Jones (2002, lk 53–54) küsitlesid kokku 100 kasuvanemate bioloogilist last ja saadud vastuseid analüüsisid jõudsid järeldusele, et kasuvanemate bioloogilised lapsed kogesid segu erinevatest positiivsetest ja negatiivsetest tunnetest. Bioloogilised lapsed näitasid üles hoolimist ja mõistmist kasulaste vajaduste osas, tajudes samas kõige suurema probleemina jagamise küsimust. Need lapsed kogesid diskrimineerimist, kuna nad jäid osaliselt ilma oma vanemate tähelepanust, hoolitsusest ja toetusest; tajusid, et nende häält ei ole kuulda ja nende isiklikku ruumi on sisse tungitud, nende isiklike asju on lõhutud või ära võetud – kui sellises olukorras oleks perekonda asendushooldusele paigutatud lapsed, siis võiks see kaasa tuua juhtumiaruteluks mõeldud koosoleku kokkukutsumise või lastekaitseteemalise konverentsi korraldamise. Seesuguste probleemidega tegelemiseks on vajalik kasuperede bioloogilisi lapsi rohkem värbamisprotsessi kaasata. Austraalias läbi viidud kasuperede bioloogiliste laste kogemusi käsitleva uuringu (Nuske, 2010, lk 34–36) käigus jõuti järeldusele, et bioloogiliste laste jaoks olid põhiteemaks vastuolulised kogemused, mis jagunesid omakorda neljaks alateemaks: jagamine ja ilmajäämine, vastutamine ja põgenemine,

hoolimine ja vastumeelsus, karjumine ja vaikimine. Dramaatilistest ja häirivatest kogemustest hoolimata oli suuremal osal uuringus osalenud noortest hea meel, et nende pere oli hakanud kasupereks ja nad arvasid, et ka neist endist võiksid saada kasuvanemad. Autor tõi eraldi välja asjaolu, et mõned uuringus osalenud noored olid tugevalt vastu sellele, et jagada oma negatiivseid mõtteid vanematega, kuna nad ei soovinud neid koormata. Üldistele tulemustele toetudes saavad kasuvanemad ja ametnikud nendele teemadele tähelepanu pöörata, sest on olemas vajadus kasupereks olemist puudutavatel vastuolulistel teemadel vestlusi pidada. Sellised dialoogid võiksid alata juba pere varajases hindamisprotsessis, kuhu kaasatakse ka kasuvanemate bioloogilised lapsed ja peaksid jätkuma ka kõiki pereliikmeid hõlmavas koolitusprotsessis (Nuske, 2010, lk 34–36).

Mainpin jt (2016, lk 449–450) viisid Prantsusmaal läbi uuringu, mille raames küsitleti 45 kasuvanemate bioloogilist last vanuses 11–18 eluaastat, eesmärgiga selgitada välja nende laste ärevuse ja depressiivsete sümptomite tase ning uurida erinevat liiki horisontaalsel tasandil toimivaid suhteid (bioloogiliste või kasuõdede-vendadega) ning kasuvanemate bioloogiliste laste psühhoemotsionaalset tasakaalu. Uuringu tulemused näitasid, et teiseks perre sündinud lastel kipub olema hapram psühho-afektiivne tasakaal kui esmasündinutel või viimasena sündinud lastel. Ärevuse ja depressiooni tase oli tüdrukutel kõrgem kui poistel. Suuremat konfliktsust täheldati neil juhtudel, kui kasulaps oli 8-aastane või vanem. Selgus, et laste omavaheliste suhete kvaliteet on oluline noorukite tasakaalukuse jaoks. Ilmnes asjaolu, et laste omavaheliste suhete kvaliteedi ja noorukieas esineva kurbuse, introvertsuse, pessimismi ja depressiooni vahel on palju statistilisi seoseid, mis näitab laste omavaheliste suhete erinevate funktsioonide laiaulatuslikkust. (Mainpin *et al.*, lk 443; 449–450)

Needler (2016, lk 9–13) analüüsis kasuperede bioloogiliste laste kogemusi, mille käigus kerkis intervjueritavate vastustest esile kolm põhiteemat – toetus, ärevus ja teiste aitamise väärtuslikkus. Kõik uuringus osalenud lapsed tundsid puudust sotsiaaltöötajate toetusest ja enamik neist ütlesid, et sotsiaaltöötajad räägivad ainult nende vanemate ja kasulastega. Negatiivse sotsiaalse mõjuna tajuti eelkõige oma vanematega ühiselt veedetava aja jagamist kasulastega ja enamik lastest rõhutas, et nad vajavad rohkem vaba aega „kasupereks olemisest“. Kasuperede bioloogiliste laste tugigruppe pidasid uuringus

osalenud lapsed väga kasulikuks, sest seal valitseb üksteisemõistmine. Ärevuse tase oli nende laste enda hinnangul tõusnud peale kasulapse perre lisandumist ja olid tekkinud hirmud kasulaste käitumise, enda ja oma vanemate ning bioloogiliste õdede-vendade füüsilise turvalisuse ja ka koduse vara pärast. Hoolimata negatiivsetest tunnetest ja kogemustest olid kõik uuringus osalenud lapsed arvamusel, et kasulaste eest tuleb hoolitseda, kuna nad vajavad abi. Hoolimata raskustest ja kasuõdede-vendade kodust lahkumisel tekkinud kaotusvalust ei vähenenud Reesi ja Pithouse'i (2019) läbiviidud uuringus osalenud kasuperede bioloogiliste laste positiivne suhtumine kasupere missiooni ja suurem osa neist avaldas selget soovi edaspidises täiskasvanuelus ka ise kasuvanemaks saada. Siiski tuli uuringust selgelt välja, et bioloogilised lapsed vajaksid oluliselt põhjalikumalt informeerimist, koolitust, nõustamist ja toetust nii oma vanematelt kui ka sotsiaaltöötajatelt (Rees & Pithouse, 2019, lk 374).

Targowska jt (2016, lk 36) uurisid kasuperede bioloogiliste laste kogemusi Lääne-Austraalias. Nad tõid esile, et need lapsed soovisid nõustamist kogu kasupereks olemist hõlmava protsessi vältel ja kaasamist otsustusprotsessi juba enne kasulapse perre paigutamist. Väga olulise aspektina toodi välja vajadus puhkuse järele, et bioloogilised lapsed saaksid koos oma vanematega lõbusalt aega veeta, ilma et nad peaksid pidevalt võtma vastutust kasulaste eest hoolitsemisel. Bioloogilised lapsed vajavad ka eakohaseid koolitust, et neid juba enne kasulapse perre lisandumist sobivalt ette valmistada. Kuna kasuvanemate bioloogilistele lastele saab osaks varajane „vanemarolli“ täitmine seoses kasulaste eest hoolitsemisega, siis on nende tervisliku arengu tagamiseks oluline võimaldada neile regulaarset puhkust lisakohustustest. Kasuvanemate bioloogilistele lastele teiste samasuguste lastega grupikohtumiste korraldamise vajalikkust tõsteti samuti Targowska jt (2016, lk 36) poolt esile, kuna sellised grupid saavad pakkuda lastele neutraalset ja turvalist võimalust oma tunnete väljendamiseks, paremate kohanemistehnikate omandamiseks ja keerulise koduse ning perekondliku olukorraga toimetulemiseks. Samuti tuli esile kasuvanemate endi soov ja vajadus saada jätkuvalt koolitust ja teadmisi, et oma bioloogilisi lapsi paremini toetada ja õppida märkama esimesi viiteid muredele. Targowska ja tema kaasautorid (2016, lk 36) järeldasid, et kasuperede bioloogilised lapsed on tihti oma olukorras nähtamatud. Nende unikaalsest panusest hoolimata sageli neid ei tunnustata ega toetata piisavalt.

Kasulastel on erinevad traumakogemused, mistõttu võtab nende kohanemine eluga kasuperes aega. Kasulaste perre lisandumine tähendab muudatusi ja kohanemist ka kasupere bioloogilistele lastele ja seetõttu on oluline kasulaste perre lisandumise eel bioloogilisi lapsi piisavalt ette valmistada. Kasuperes toimivate suhete kvaliteet omab mõju bioloogiliste laste vaimsele tervisele, mis näitab, et laste omavaheliste suhete erinevad funktsioonid on laiaulatusliku mõjuga. Selleks, et kasuperede bioloogilised lapsed saaksid kasulaste perre lisandumise eel piisavalt põhjaliku ettevalmistuse ja tunneksid end pere võrdväärsete liikmetena, on oluline, et nii kasupere värbamisprotsessis kui ka hiljem pere toetamisel pööraksid lastekaitsetöötajad neile tähelepanu ja suhtleksid nendega regulaarselt ja avatult. Mitmetes riikides pakutakse kasuvanemate bioloogilistele lastele eraldi toetusmeetmena ka tugigruppe, mida lapsed ise vajalikuks ja kasulikuks peavad, kuna sellistes gruppides tekib üksteist mõistev ja toetav õhkkond.

2. UURIMUS KASUVANEMATE BIOLOOGILISTE LASTE KOGEMUSTE JA VAJADUSTE KOHTA

2.1. Uuringu meetodika ja valimi kirjeldus

Lõputöö eesmärgist lähtuvalt kasutati uurimuse läbiviimisel kvalitatiivset uurimisviisi. Kvalitatiivse uurimismeetodi puhul on esmatähtis uuritava probleemi põhjalik mõistmine, eesmärgiga luua süvitsi minevat ja illustratiivset informatsiooni selleks, et mõista analüüsitava probleemi erinevaid tahke (Queirós *et al.*, 2017, lk 370). Sellest lähtuvalt kasutati uuringu läbiviimiseks kvalitatiivset meetodit, kuna sooviti teada saada inimeste isiklikel kogemustel ja arvamustel põhinevat infot. Andmekogumismeetodina kasutati intervjuud. Uuritavate inimeste mõtete, tunnete ja hoiakute mõistmiseks, eriti tundlike teemade puhul, on see sobiv meetod, kuna võimaldab paindlikku lähenemist ja vajadusel vastuste täpsustamist ning seisukohtade põhjendamist (Hirsjärvi *et al.*, 2010, lk 192). Uurimuse käigus viidi läbi poolstruktureeritud individuaalsed intervjuud, mille jaoks olid paika pandud konkreetse teema ja üldised küsimused, kuid töö autor võis vajadusel neid ümber sõnastada või küsimusi juurde lisada (Õunapuu, 2014, lk 171–172). Intervjuu aluseks olevate küsimuste koostamisel (vt lisa 1) lähtus autor lõputöö eesmärgist, uurimisküsimustest ja lõputöö teooriaosas käsitletud teemadest.

Respondente kaasati valimisse eesmärgipäraselt sisuliste kriteeriumite alusel (Õunapuu, 2014, lk 150). Valimisse kaasati täisealised Eesti kodakondsusega isikud, kes enne täisealiseks saamist elasid Eestis koos kasulastega, kellele nende vanemad olid kasuvanemateks. Selle uurimuse puhul tehti küsitletavate osas valik nende spetsiifilisest kogemusest lähtudes, mis tähendab, et kõigil vastanutel on kogemus alaealisena elust perekonnas, kus nende vanemad olid kasuvanemateks võõrastele lastele. Valimi koostamisel lähtuti põhimõttest, et küsitletavad on pärit erinevatest piirkondadest üle Eesti ja nende kogemus pärineb Eesti Vabariigi taasiseseisvumisele järgnenud ajaperioodist.

Valimi moodustamiseks rakendati lumepallivalimi meetodit, mis on üks tuntumatest meetoditest, mida kasutatakse varjatud populatsioonide uurimiseks (Õunapuu, 2014, lk 144). Nendel juhtudel, kui sobiv respondent või tema pere teadis veel kedagi, kes uuringu valimisse võiks sobida, edastas ta uuringu läbiviija andmed ja isik võttis ise uurijaga ühendust. Intervjueeritavate leidmiseks edastati planeeritava uurimistöö info ühele Eestis kasuperesid toetavale ja koondavale mittetulundusühingule Igale Lapsele Pere, palvega edastada see nende liikmete nimekirjas olevatele kasuperedele. Uuringu kavandamise faasis hindas autor ühe riskina asjaolu, et intervjueerimisel võib takistuseks osutuda uuritava teema delikaatsus, mistõttu kõik potentsiaalsed vastajad ei pruugi intervjuuga nõustuda või ei soovi mõningatele küsimustele vastata. Probleemi ennetamiseks võttis autor valimisse maksimaalselt võimalikke vastajaid, et valimi suurus oleks piisav ka juhul, kui mõned vastajad loobuvad uuringus osalemast või jätavad olulistele küsimustele vastamata. Sellest tulenevalt edastas MTÜ Igale Lapsele esindaja töö autori palvel kirja kõigile ühingu liikmetele, et info jõuaks võimalikult paljude kasuperedeni. Kasuvanemad edastasid info omakorda enda täisealistele lastele, kes kuulusid selle uuringu sihtrühma.

Intervjuud viidi läbi ajavahemikus 12.11.2020–16.12.2020. Eelnevalt suheldi respondentidega telefoni või e-kirja teel, et tutvustada uurimistöö eesmärki ning küsiti nõusolekut uurimuses osalemiseks. Eesmärk oli intervjueerida 10 valimisse sobivat isikut, intervjuu viidi läbi üheksa inimesega, kes andsid nõusoleku uuringus osalemiseks. Tegemist on äärmiselt delikaatse valdkonnaga ja respondentide anonüümsuse tagamiseks ei ole esitatavates andmetes kasutatud nende nimesid. Respondendid on tähistatud järjekorranumbritega vahemikus V1–V9. Vastajate vanused jäävad vahemikku 20–32 eluaastat. Esimese kasulapse perre lisandumise ajal olid kasuperede bioloogilised lapsed vanuses 7–17 aastat. Ühel respondentil on kogemus ühe kasulapsega koos elamisest, viiel juhul oli kasulapsi peredes kaks-kolm. Samuti oli kolm respondenti, kes omasid kogemust viie, üheksa või 13 kasulapsega koos elamisest (kasulapsed elasid peredes erinevatel aegadel). Käsitletud eluperioodil elas respondentide peredes ka bioloogilisi õdesid-vendi. Seitsemel juhul elas bioloogilisi õdesid-vendi sel perioodil kodus üks, ühel juhul kolm ja ühel juhul neli.

Kokku viidi läbi üheksa intervjuu, millest kaks tehti kirjalikult ja seitse veebi vahendusel. Tulenevalt asjaolust, et kõik vastajad asusid erinevates paikades üle Eesti

ning sobivat aega ja kohta reaalseks kohtumiseks oli keeruline leida, toimus seitse intervjuud veebikeskkondades Skype ja Messenger. Intervjuud läbi viies tugines autor ettevalmistatud küsimustikule, kuid kohandas seda vastavalt vajadusele või lisis täiendusi, kui see oli teema paremaks avamiseks ja vestluse sujuvamaks kulgemiseks vajalik. Intervjuude käigus tekkis mõningaid olukordi, kus oli vajalik anda lisaselgitusi ja küsida täpsustusi. Intervjuude keskmine kestus oli 35 minutit, sealjuures lühim kestis 25 minutit ja pikim 50 minutit.

Andmete analüüsimiseks kasutati kvalitatiivse sisuanalüüsi meetodit, mis keskendub teksti sisule ja selle tähenduse tõlgendamisele (Laherand, 2008, lk 290). Intervjuude käigus kogutud andmed loeti põhjalikult ja korduvalt läbi, kodeeriti ja kategoriseeriti uurimuse eesmärkidest lähtuvalt. Süstematiseeritud andmeid analüüsiti, otsiti seoseid ja sarnasusi ning vastavust käesoleva lõputöö teooriaosaga.

Lähtuvalt lõputöö eesmärgist ja uurimisküsimustest grupeeriti andmed järgmistesse kategooriatesse:

- Nõustamine ja toetus, mida bioloogilised lapsed said enne kasulaste perre lisandumist oma vanematelt ja ametnikelt.
- Kasuperede bioloogiliste laste arvamus kasulaste perre võtmise osas enne nende perre lisandumist.
- Kasuperede bioloogiliste laste positiivsed kogemused seoses kasulaste perre lisandumisega.
- Kasuperede bioloogiliste laste raskused seoses kasulaste perre lisandumisega.
- Kasuperede bioloogiliste laste arvamus nõustamise, toetuse ja koolituste osas, mida nende sihtrühma lastele võiks pakkuda.

Uurimistulemuste esitamisel kasutatakse tsitaate intervjuudest. Ebaolulised või respondendi tuvastamist võimaldavad osad jäetakse tsitaatidest välja ja asendatakse /.../ tähisega. Respondendi nime asemel kasutatakse igale respondendile omistatud koodi.

2.2. Uurimistulemused ja analüüs

2.2.1. Kasuvanemate bioloogiliste laste arvamus kasulaste perre lisandumise eel ja järel kogetud toetuse ja nõustamise osas

Järgnevalt antakse ülevaade sellest, millist toetust ja nõustamist kogesid kasuvanemate bioloogilised lapsed enne ja pärast kasulaste perre lisandumist. Autori eesmärgiks oli saada ülevaade sellest, mil määral pöörasid kasuvanemad ja seotud ametnikud tähelepanu bioloogiliste laste nõustamisele ja toetamisele kasulaste perre tulekut ette valmistades ja hiljem, kasulaste peres elamise ajal.

Enamiku respondentide hinnangul küsisid vanemad laste arvamust, aga ei toimunud põhjalikku kasulaste perre lisandumisega seonduvat informeerimist ega nõustamist. Enamasti selgitati lastele lühidalt vanemate plaani võtta perre kasulaps(ed) ja piirduti bioloogilistelt lastelt nõusoleku või arvamuse küsimisega. Keegi vastanutest ei toonud eraldi välja spetsiifilist nõustamist ega informeerimist vanemate poolt sel perioodil, kui kasulapsed olid juba perre lisandunud ega ka hiljem. Respondent V8 meenutas, et esialgse plaani järgi pidid kasulapsed perre tulema vaid suveks: „Ma tean, et me rääkisime sellest, kas võtame või ei võta ja läksime koos /.../. Siis tutvusime seal ja tuldi meiega kaasa suveks.“ Respondent V3 hinnangul oli kasulapse võtmise soov ja plaan eelkõige emal, kes küsis oma bioloogiliselt lapselt vaid arvamust, kas sobib, kui kasulaps perre tuleb.

Samas tõi respondent V2 välja asjaolu, et hoolimata eelneva nõustamise ja spetsiifilise informeerimise puudumisest oli ta ise veendunud, et kasulapsed peavad nende perre tulema, kuna tegemist oli tema sugulastega. Respondent V1 ei mäletanud täpselt, kas mingit nõustamist või bioloogilistele lastele info jagamist toimus ja meenutas, et kui mõni selline jutuajamine oligi, siis toimus see väga lühidalt. Teistest eristus respondent V4 vastus, kellele vanemad selgitasid, et kasulaste näol on tegemist pereliikmetega.

Intervjuust respondentiga V7 tuli esile asjaolu, et bioloogilise lapse vajadus nõustamise ja ettevalmistamise ning toetuse osas oli siis väiksem, kui bioloogiline laps oli ise juba teismeline ja kasulapsed nooremad.

Me rääkisime sellest kodus ja kuna keegi vastu ei olnud ja väga suuri küsimusi ka ei olnud, siis ei vajanud erilist tuge või lisainfot. Kindlasti see oli ka sellest, et tulid väga väikesed lapsed ja ise olin juba küllaltki vana. (V7)

Küsid es kasuvanemate bioloogilistelt lastelt, kas nad said lastekaitseametnikelt mingit informatsiooni, nõustamist või tuge, selgus, et neil kõigil puudus kontakt kasulastega seotud olnud ametnikega. Üheksast respondendist vaid kaks mäletasid, et on lastekaitsetöötajatega kohtunud. Respondent V6 vastas, et „Ei mäleta, et üldse oleks ametnikega läbi saanud. Teadsin, kes nad on ja olin näinud, aga väga midagi nad mulle ei seletanud minu mäletamist mööda.“ Respondent V9 ütles: „Ametnikelt? Ei ole kellegagi rääkinud. Sotsiaaltöötajad on vahepeal kasulapsi vaatamas käinud ja möödaminnes midagi küsinud.“

Intervjuude tulemustele tuginedes saab öelda, et kõik uuringus osalenud kasuvanemate bioloogilised lapsed olid üldjoontes teadlikud vanemate plaanist võtta perre kasulapsed ja mõnes peres valmistati bioloogilisi lapsi selleks muutuseks ka arutelude ja vestlustega pisut enam ette, kuid keegi vastanutest ei kogunud vanemate poolt tehtud ettevalmistust kui spetsiaalset nõustamist ja informeerimist. Ükski vastanutest ei tajunud kasulaste perre tulekuks tehtavaid ettevalmistusi kui mingit kindlapiirilist protsessi. Küsimusele vastates keskendusid vastajad kasulaste perre tulekule eelnenud ajale ja ei pööranud kuigivõrd tähelepanu sellele perioodile, mil nad kasulastega koos elasid. Üks võimalik järeldus sellest on, et kasuperede bioloogiliste laste jaoks oli kõige olulisem kasulaste perre tulekule eelnenud ettevalmistav periood, mis on paremini meelde jäänud. Kuna kõik respondendid vastasid, et ükski kasulastega seotud ametnikest ei suhelnud nendega ega jaganud bioloogilistele lastele mingit informatsiooni, ei nõustanud neid eelseisvate muutuste osas ega pakkunud mingit toetust ei kasulaste perre tulekule eelnenud ajal ega nende peres elamise perioodil, siis saab järeldada, et selline praktika on olnud Eestis üsna tavapärane.

2.2.2. Bioloogiliste laste ootused ning reaalsed positiivsed ja negatiivsed kogemused kooselust kasulastega

Selles osas antakse ülevaade, millised olid bioloogiliste laste ootused ja eeldused kasulaste perre lisandumise osas ning kuidas nad sellise pereelu muutusega toime tulid,

mil moel mõjutas see nende suhteid oma vanemate ja bioloogiliste õdede-vendadega ning mida positiivset ja negatiivset nad kogesid seoses kasulastega. Autor esitas respondentidele küsimusi nende kogemuste ja arvamuste kohta.

Enamik vastanutest ütles, et nad olid kasulaste perre võtmise suhtes neutraalsed, sest ei osanud suurt midagi eeldada ega oodata. Respondent V3, kelle hinnangul oli kasulapse perre võtmise soov ainult emal, ütles, et ta ei osanud sellest plaanist suurt midagi arvata ja lähtus sellest, et kui ema seda tahab, siis las ta võtab kasulapse. Respondent V9 rõhutas, et iga kord, kui plaaniti uue kasulapse perre tulekut, siis seda varianti kaaluti pere siseselt enne otsuse tegemist. Selle respondendi hinnangul oli selline lähenemine mõistlik ja vajalik.

Üks meessoost vastanu (respondent V1), kelle peres olid mõned kasulapsed olnud ka lühiajaliselt, tõi välja asjaolu, et ainuke arvamus, mis tal kasulaste perre lisandumise suhtes oli, puudutas kasulaste sugu. Kui ajutised kasulapsed käisid ja olid meessoost, siis poisid olid talle vastumeelt ja ta lootis, et tuleksid tüdrukud. Seoses esialgse plaaniga, et kasulapsed tulevad vaid suveks, oli üks respondent pigem positiivselt meelestatud ja ei mõelnud sellele kuigi palju:

Ma ei tea, vist väga süvitsi ei mõelnud. Olin alguses pigem positiivselt meelestatud. Niipalju mõtlesin, et oma tuba pean jagama. Alguses oli lepitud kokku, et see on suveks. Ongi tore suvel koos mängida. Hiljem sain võib-olla rohkem aru. Las tulevad. (V8)

Respondent V2, kelle perre lisandusid lapsed, kellega tal olid olemas sugulussidemed, oli ise seisukohal, et kasulaste perre võtmise puhul on tegemist ainuõige otsusega. Respondent V4 avaldas arvamust, et ettekujutus elust koos kasulastega ja tegelikkus ei erinenud üksteisest, sest tema hinnangul pere on pere ja kõik kulges loomulikus rütmis. Samas tõid olulise nüansi välja respondendid V6 ja V9, kelle vastustest nähtub, et mida noorem on bioloogiline laps kasulaste perre lisandumise ajal, seda vähem oskab ta mõelda esseisvatele muutustele või midagi eeldada ja tajuda vahet eelduste ning hilisema tegelikkuse osas. Respondent V9 selgitas, et pigem oli tal ootus, et tuuakse lihtsalt üks mängukaaslane juurde.

Respondendid V1 ja V8 ütlesid, et esialgsed ootused olid neil negatiivsemad, kuid tegelikkuses osutus kasulastega koos elamine eeldatust positiivsemaks. Kirjeldati ka seda, et alguses ei osanud bioloogiline laps üldse arvata, et kasulaste perre tulek võiks tuua mingeid olulisi muudatusi ka tema ellu ja pere igapäevastesse tegemistesse ning toimetustesse.

Ei. Ma olin liiga naiivne, et mõelda üldse, et see võiks mõjutada meie elu. Ma reaalselt ei mõelnud, et elus midagi muutub. Aga siis, kui nad tulid, siis ei jätkunud elu samamoodi. Miski enam ei jäänud, alustades lihtsamatest asjadest. Sööke tuli varuda ja teha suuremas koguses, õhtuti pesemas käies nagu järjekord, kõik läks kiiremini sassi. Aga samas oli niimoodi, et õhtuti vaatad telekat ja sul on mitu inimest ümber. Ei osanud niimoodi ette kujutada. (V2)

Kogeti ka ootustele mitte vastavat olukorda, mida kirjeldas oma vastuses respondent V3, öeldes: „Ma eeldasin kuidagi, et nagu suhtluse poolest oleks nagu lähedasem. Et on rohkem nagu kasuvenna tunne, aga on rohkem nagu võõraks jäänud ikkagi. Ainult niipalju kui näeb, ongi koos emaga.“ Kuna kasulapse võtmine perre oli sellel juhul eelkõige ema soov ja otsus, siis ei pööratud suurt tähelepanu sellele, et aidata bioloogilisel lapsel ja kasulapsel suhteid luua ja omavahelist sidet tekitada. Bioloogilise lapse sõnul oli tegemist eelkõige nn ema projektiga ja sellest tulenevalt tegeles kasulapsega samuti ema. Kasulapse ja teismelise bioloogilise lapse kohtumised olid juhuslikku laadi ja mingit eesmärgipärast ühistegevust neil ei olnud.

Üheksast vastanust kaheksa hindas oma kogemusi selliselt, et kasulaste perre lisandumisel ei olnud olulist mõju peresuhetele vanemate ja bioloogiliste õdede-vendadega. Respondent V4, kes oli perre lisanduvatest lastest mitmeid aastaid vanem, tunnetas kasulaste perre lisandudes, et tal oligi aeg iseseisvamaks muutuda, kuna väikesemad vajasisid tähelepanu just nii nagu ka bioloogiliste õdede-vendade puhul, kui lisandub väiksem pereliige. Intervjuust respondentiga V9 jäi kõlama mõte, et bioloogiline laps ei tajunud erinevust kasulaste ja bioloogiliste õdede-vendade vahel ja peab kasulapsi siiani oma õdedeks-vendadeks.

Kasulapsed ja mu bioloogilised õed-vennad on mulle kõik õed-vennad. Suhtlen kõigiga üsna võrdselt, rohkem ikka nendega, kellega koos elan või on ühised

huvid. Mm, ma ei ole kordagi tundnud, et vanemate tähelepanu või midagi oleks vähe. Iga suvi teeme perega mingi Eesti sisese tripi ... kunagi oli tegevusi natukene rohkem. (V9)

Suhetesse tekkinud probleeme tõi konkreetselt välja respondent V2, kes tajus, et tema ja ema suhted muutusid keerulisemaks peale kasulaste perre tulekut. Bioloogiline laps eeldas, et ema kui täiskasvanu saab lapsevanema rolliga alati edukalt hakkama, ka kasulapsi kasvatades.

Ma arvaks, et emaga pingeliseks, sest ma eeldasin, et kuna tema on lapsevanem, siis ta saab lastega hakkama. Nähes, et tal on raske, siis tekkis mõistmatus, et kuidas ta ei tule toime. Selle /.../ oli ju nii palju probleeme ja nägin teda (ema, autori täpsustus) nii palju nutmas. Ühelt poolt side tugevnes, aga teiselt poolt tekkis pingeid. Kui üks peres on pinges, siis pole niimoodi, et tema üksi oleks ja ta peegeldab seda teistele ja siis on nagu suur kaos ma ütleks. (V2)

Kogemusi kasulastega suhete loomisel hindasid peaaegu kõik vastanud neutraalselt või pigem positiivselt ja mõned tõi välja ka erinevad tegurid nagu vanusevahe kasulastega ja erinev sobivus suhetes erinevate kasulastega.

See pigem iga puhul natuke erinev. Alguses pigem sai hästi läbi. Hästi palju oleneb lapsest, kes tuleb. Esmamulje või arvamus. Nende esimeste /.../ ma arvan tekkis venna suhe. Kaks /.../ olid ka, kes tulid, siis nendega ka. Suurem /.../, kes tuli, siis temal võttis see kauem aega. Päris ei ole õde, aga on ka. /.../ aastane on kinnine inimene, ei leia nagu klappi. (V8)

Üheksast vastanust kaheksa puhul oli tegemist olukorraga, kus bioloogilisel lapsel tuli harjuda täiesti võõraste laste kolimisega nende koju. Ühel juhul oli aga tegemist kasulastega, kellega bioloogilisel lapsel oli olemas sugulussuhe ja mõningane varasem kokkupuude ning ta oli ise kindlal veendumusel, et nende laste perre võtmine on ainuõige tegu.

Nad on ju mu /.../ lapsed. Me käisime nagu koolivaheaegadel, põhiliselt suvel, seal /.../. Olin täiesti teadlik, kes nad on. Ma teadsin nende vanemaid. Nad (lapsed) käisid meil külas korra, nii-öelda tutvumisreis neil enne oli. Ma kordagi tegelikult

ei mõelnud, et nad oleks nüüd minu ema lapsed, sest nad on mu /.../ lapsed. Naljakas oli, et /.../ hakkas kohe ema emaks nimetama. Suuremad ütlevad siiani eesnime. Suuremad on endiselt /.../ lapsed, aga /.../ nimetatakse õeks. /.../ tekkis side kõige kiiremini, sest see lihtsalt oli süles ja nii oligi. Ta ei elanud seda tulekut niimoodi üle. Kindlasti oli raskem /.../, kes hakkas iseloomu näitama. Noh, /.../ ma mäletan seda, et ta oli nagu väike jünger. Ta käis järgi. Mulle meeldib ka ehitada ja poisilikumaid asju teha ja eks ta käis järgi. (V2)

Veidi vastakaid tundeid koges respondent V7 seetõttu, et ajutiselt perre paigutatud laps liikus edasi lapsendamisele. Tal oli kahju, et see kasulaps lahkus perest, kuid samas oli bioloogilisel lapsel ka hea meel, et see laps liikus edasi heasse perre ja pealegi oli algusest peale teada, et päriseks ta nende juurde elama ei jää.

Kasulapse perre lisandumist meenutades ütles respondent V3, et tagasi vaadates tundub, et ema oli kasulapsega rohkem omaette ja bioloogiline laps suhtles kasulapsega vaid siis, kui juhuslikult kodus temaga kokku sai ning mingit rollide muutumist tema jaoks ei toimunud. Respondent V8 tunnetas, et muutus tekkis veidi hiljem, vanemaks saades, kui ta tajus vajadust hakata vanemaid rohkem toetama ja aitama. Respondent V2 tajus olulist muutust oma rollis peresüsteemi osalisena.

Ma tahaks öelda, et ma tunnetasin, et ma olen järsku ka üks lapsevanematest, kes peab ka nende elu kuidagi organiseerima, sest ema on üksi ja tema ka ei teadnud, kuidas nagu võtta võõraid perre. Mitte et ma seda oleks olnud, aga ma arvasin, et ma pean olema. (V2)

Asjaolu, et bioloogilise lapse tunnetus enda rolli muutumisest peresüsteemi sees võib olla erinevate kasulaste puhul erinev, tuleb hästi esile respondent V6 vastusest, kes ütles, et kasuõe saabumisel tundis ta end olulisel kohal, neid koheldi võrdselt ning midagi erilist ei muutunud. Kasuvennaga oli aga raskem, kuna tegemist on puudega lapsega, kes vajab rohkem tähelepanu, kuid vastajat see asjaolu kuigivõrd siiski ei häirinud.

Positiivsete kogemustena toodi välja, et teiste lastega oli tore koos aega veeta ja ühiste asjadega tegeleda. Respondent V9 rääkis, et kasuvendadega sai koos mürada, lollusi teha, ATV-ga sõita, trenni teha ja võistlustel käia. Mõningatel juhtudel tekkis siiani kestvaid

positiivseid suhteid. Samuti hinnati enda kui isiksuse kasvu selle kogemuse läbi (V2) ning mainiti selliste omaduste arenemist nagu empaatia ja tolerantsus (V5), mõistmine (V7) ja teistega arvestamine (V4). Respondent V7 hindas kõrgelt kogemust, mille ta sai beebi eest hoolt kandes ja ütles, et tulevikus ei karda ta beebidega tegelemist. Leiti ka, et kasulaste lisandumine soodustas seda, et perega veedeti koos rohkem aega.

Kindlasti andis. Ma arvaks, et kindlasti tegime asju rohkem, mis olid mõeldud nagu lastele. Ma arvan ikka, et perekeskis tegime nagu ka lapsesõbralikumaid asju. Väga hea elukogemus niikuinii. Tegelikult kindlasti positiivne. Kogemusena kindlasti positiivne, sest annab nii palju teadmisi ja mõtteid juurde. (V2)

Respondent V3 ei osanud midagi konkreetset positiivse kogemusena välja tuua, kuna kokkupuude kasulapsega oli üsna vähene, ühiseid pereüritusi ei toimunud, koos väljas ei käidud ja kõik pereliikmed olid pigem omaette ning ema rohkem koos kasulapsega.

Enamik respondente kirjeldas erinevaid probleeme, millega nad kasulastega koos elades kokku puutusid. Toodi välja selliseid raskusi põhjustanud asjaolusid nagu kasulaste käitumine või puue, vanemate ajaressursi kulu seoses kasulastega, suhtlusprobleemid, oma toa jagamine ja mure teiste pereliikmete pärast. Respondent V8 märkis, et raske oli kõrvalt vaadata kasulapse käitumise mõju emale, kes pidi otsimas käima kasulast, kes juba üsna noorelt hakkas käima pidudel ja hulkuma. Respondendid V5 ja V7 ütlesid, et ei mäleta mingeid raskusi, respondent V9 pidas esinenud raskusi tavalisteks ja midagi olulist ei osanud ta välja tuua.

Põhiline oli käitumine. Meil vanaema elas ka meil kodus koos meiega. Tekitas vanaemale tuska ja tegi pahandusi linna peal. ... Isa ei tahtnud temaga tegeleda, aga siis ta pidi vahel. ... Asjad, mis olid eeldatud, et mingeid probleeme tal ikka on kui tal sihuke elu on olnud. Seda ma ei ole kunagi tundnud, et ta ei võiks meil kodus olla. (V3)

Respondent V2 rääkis, et koges raskusi suhtlemisel ja enesekehtestamisel ja tema jaoks oli võõras teistega arvestamine. Samuti olid pere bioloogilised lapsed äsja saanud eraldi toad, kui lisandusid kasulapsed ja tuli taas hakata oma tuba jagama. Respondent V6 tajus kimbatust olukordades, kus ta soovis aidata, kuid kasulapse eripärade tõttu ei osanud leida

selleks õigeid viise. Ta tõi välja, et raskused olid enamasti seotud kasuvennaga, kirjeldades, et veidi keeruline oli aru saada tema puudest ja mõtteviisist ja kuigi oli soov aidata, siis ei osanud ta seda teha.

Kõik vastanud olid arvamusel, et kasulastega koos elamise kogemus jättis mingil määral oma jälje ja omas teatavat mõju sellele, milliseks inimeseks nad on kujunenud. Samuti on respondendid V2 ja V6 mõelnud, kas nad tahaksid tulevikus ise kodu pakkuda mõnele vanemliku hooleta jäänud lapsele või mitte.

Võib-olla see mõjutas, et ma nägin, kui lihtne on tulla uude keskkonda. See võis olla ka, mis andis mulle enesekindlust vahetada oma elukohti või asju. Olen isegi mõelnud sellele, et kas tahaks ise olla või mitte (kasuvanem, autori täpsustus). Ma ei leia, et mulle oleks see nii traumeeriv olnud, aga kindlasti tuleks see paremini läbi mõelda. Kas oma lapsed reaalselt saavad aru, mida see endaga kaasa toob? Kui korralikult läbi mõelda see otsus, siis ma oleksin nõus seda tegema, kui ma seda tunnen. (V2)

Respondent V6 oli kindlal seisukohal, et tulenevalt oma kogemusest kasulastega koos elamisel soovib ta tulevikus pakkuda kodu mõnele lapsele ning loodab vajadusel selles osas abi saada ka oma vanematelt, kel on olemas kasulaste kasvatamise kogemus: „Sooviksin ikka tulevikus teha nagu mu vanemad, pakkuda kodu kellelegi ning aidata. Oskan ise siis selle võrra paremini kohendada ja aidata ning vanematel on ka selle võrra rohkem kogemust, et saavad mind ka aidata siis, kui vaja.“ Respondent V9 pidas oluliseks, et ta on õppinud inimesi tundma ja oskab ennast nende olukorda mõelda; respondent V8 arvas, et see kogemus on teda rikastanud ja ta on seetõttu hoolivam võõraste suhtes.

Intervjuude põhjal saab öelda, et kasulaste perre lisandumine omas ühes või teises aspektis teatud mõju kõikidele respondentidele. Bioloogiliste laste ootused ja eeldused selles osas, milliseks kujuneb kooselu kasulastega, olid erinevad. Oli neid, kel polnud mingit konkreetset ettekujutust. Mõnel vastanul olid algsed ootused positiivsemad kui tegelikkus, aga leidis ka neid, kes kartsid hullemat, kuid tegelikkus osutus positiivsemaks. Vastajate hinnangud saadud kogemustele olid erinevad ja välja toodi mitmeid nüansse, kuid üldiselt peeti seda kogemust positiivseks või suhtuti sellesse

neutraalselt. Kuigi mõned vastajad kogesid kasulastega koos elades teatud negatiivseid tundeid ja raskusi, siis täiskasvanuna oma lapsepõlvele tagasi mõeldes ei väljendanud keegi neist arvamust, et kasuperena elamine oleks neile jätnud püsivaid negatiivseid jälgi.

2.2.3. Bioloogiliste laste soovitused ja ettepanekud kasuvanematele, koolitajatele ja lastekaitseametnikele

Järgnevalt antakse ülevaade uuringus osalenud kasuperede bioloogiliste laste soovitustest ja ettepanekutest kasuvanematele ja nende perede toetamise ning nõustamisega tegelevatele spetsialistidele. Autori eesmärk oli välja selgitada, millist toetust peavad kasuperede bioloogilised lapsed oluliseks ja vajalikuks ning mida võiks nende hinnangul edaspidi pakkuda sellesse sihtrühma kuuluvatele lastele.

Uurimistulemused näitasid, et respondendid pidasid oluliseks avatud suhtlemist bioloogiliste lastega enne kasulaste perre tulekut, kindlate plaanide paika panemist ja tähelepanu pööramist sellele, et kogu vanemate tähelepanu ei koonduks kasulastele. Rõhutati ka seda, et mõlemad vanemad peaksid olema ühel meelel sellise olulise otsuse puhul nagu kasulapse perre võtmine. Nii kasuvanemate kui ka nende bioloogiliste laste koolitamise osas oli enamik respondentidest arvamusel, et asjakohased koolitused on vajalikud, kuid arvamused koolituste sisu osas olid erinevad.

Kõige nagu lihtsam, loogilisem lahendus oleks mingid reeglid paika panna või skeemid. Et ema ka kinnitab lastele, ajaliselt, et täpselt nagu kord kuus ma võtan nagu päeva ainult sinu jaoks. Mitte ainult oma laste jaoks, vaid nagu reaalselt igale lapsele pühendama eraldi aega. Reaalselt kirja panna, et sa saad kogu aeg vaadata, näidata. Kõik tuleb läbi rääkida. (V2)

Respondent V5 arvas, et vajadused on individuaalsed ja olenevad väga palju lapsest endast, kuid oluline on läbi töötada kõik võimalikud stsenaariumid, hirmud ja ka positiivsed aspektid. Respondent V8 vastusest jäi kõlama bioloogiliste laste kaasamise olulisus juba varakult, kasulaste perre võtmise planeerimise staadiumis, et bioloogilistel lastel oleks aega kohaneda ja ta tõi välja ka selle, et kui on olemas mõningane taustainfo kasulaste kohta, siis võiks rääkida ka sellest, et bioloogilised lapsed teaksid, kes perre tuleb ja milline see laps on.

Väga olulise aspektina rõhutas respondent V3 seda, et kasulaste perre võtmist peaksid mõlemad vanemad võrdselt tahtma ja kasulaste perre integreerimine peaks olema läbimõeldud protsess. „Ma arvan, et mõlemad vanemad peaksid olema selle asjaga ühel pardal. Meil isaga oli nii, et ema hullult tahtis, aga isa mitte. ... Et toimuks mingi eesmärgipärasem ... Tundub, et lapsed ei hakka iseenesest suhtlema. Vanemad peaksid kunstlikult kaasa aitama suhtluse tekkimisele.“ (V3)

Üldiselt olid kõik respondendid arvamusel, et eelkõige on kasulaste pereellu integreerimise teemadel koolitust vaja lapsevanematel. Spetsiaalselt kasuperede bioloogilistele lastele mõeldud koolituste osas oldi veidi erinevatel arvamustel.

No vanematel peaks kindlasti see tugigrupp olema. On kindlasti vaja seda tagalat. Mis iganes jooksvad mured tulevad. Jah, kindlasti mõnes mõttes niisama kohvitamist inimestega, kel on sarnane taust. Aga ka reaalselt koolitust. Igasugune suhtlustreening ja see võiks olla ka bioloogilistel lastel, et ta oskaks reaalselt öelda, et ma soovin rohkem tähelepanu. Või psühholoogiline nõustamine, õpetus, pigem vanematele. (V2)

Tundub nii keeruline küsimus olevat. Ma arvan, et see oleneb nii palju lapsest, kes perre tuleb. Oleneb laste taustast. Tundub pigem nii, et koolitada iga peret eraldi. Adresseerida juhtumipõhiselt. ... Tundus, et on suht mõttetut ettevõtmine, lastele spetsialiste ei ole. Just laste puhul lootusetu ettevõtmine. Mingi üldine koolitus ei adresseeri neid keerukusi, kõigil on erinevad probleemid. (V3)

Respondent V1 ei osanud seisukohta võtta, kas spetsiaalne koolitus oleks vajalik või kui, siis pigem vanematele ja lastele rääkida lühidalt. Siiski on see individuaalne ja oleneb nii vanematest kui ka lastest. Samuti tõi ta välja asjaolu, et kui ta ise oleks pidanud omal ajal kasulaste perre tulekuga seoses minema mõnele koolitusele, siis oleks ta seal küll ära käinud, kuid poleks tõenäoliselt kuigi põhjalikult süvenenud.

Ma arvan, et pigem on hea mõte see, et anda paremini aimu, mida see tähendab, kui tuleb kasulaps perre. Spetsiaalselt lastele suunatud koolitus siis, kui laps pole veel peres. Ja siis, kui ta on perre tulnud, siis mingi hetk võiks tulla ja kõigiga

arutada ja jälgida, kuidas lapsed suhtlevad ja mängivad, kas on vaja lisasekkumist või mitte. (V8)

Vanemad vajavad kindlasti koolitust ... erinevad situatsioonid läbi rääkida; kuidas tähelepanu lastele anda jne. Ma ei kujuta ette, kuidas vanemad mulle selle selgeks tegid, aga ma praegu ei arva, et lapsed üldse mingit koolitust vajaks. (V9)

Esile tõsteti mitmeid teemasid, mille osas võiks kasuvanematele ja nende bioloogilistele lastele koolitusi pakkuda: psühholoogilised teemad, psüühikahäired, kompleksid, kasulaste keerulise mineviku ja sellest tulenevate käitumismustrite mõistmine, empaatia arendamine ja peresisese koostöö oskused.

Intervjuude põhjal saab öelda, et oma kogemustele tuginedes peavad respondendid oluliseks eelkõige seda, kui vanemad kaasavad bioloogilised lapsed aruteludesse juba sel ajal, kui alles planeeritakse kasulaste perre võtmist. Spetsiifilisem toetus peaks nende arvates lähtuma konkreetsetest inimestest ja olukordadest ning universaalset, kõigile kasuvanematele ja nende bioloogilistele lastele mõeldud koolituse väljatöötamist peetakse keeruliseks ja pigem vähetõhusaks lähenemiseks. Kuigi arvamused koolituste sisu ja mahu osas veidi lahknesid, siis pidasid respondendid siiski oluliseks eelkõige kasuvanemate koolitamist kasuperede bioloogiliste laste vajadusi käsitletavatel teemadel.

2.3. Arutelu, järeldused ja ettepanekud

Intervjuusid analüüsid jõiudis lõputöö autor järeldusele, et kasuperede bioloogiliste laste kogemused, hoiakud ja arvamused on erinevad ja üldistavat hinnangut ei ole seetõttu võimalik anda. Intervjuudes tuli esile nii positiivseid kui ka negatiivseid kogemusi. Sarnaselt Studeri (2014, lk 33) poolt läbi viidud uuringus kirjeldatule on kasuvanemate bioloogiliste laste jaoks kõige raskem kasulaste komplitseeritud käitumine, kuid teatud määral keeruline võib olla ka kasulaste perre tulek ja perest lahkumine. Saadud vastuseid analüüsid jõiudis autor sarnasele järeldusele Njõsi ja Seimi (2019, lk 170) poolt läbi viidud uuringu tulemustega, et kõigil lastel on olemas neile omane lugu sellest, mil moel nad kogevad igapäevast elu koos kasulaptega.

Uuringus tuli esile asjaolu, millele pöörasid tähelepanu ka Stoneman ja Dallos (2019, lk 174), et kasuperede bioloogiliste laste jaoks on üks olulisemaid teemasid ettevalmistus.

Uurimistulemusi analüüsidest saab järeldada, et enamik vanemaid ei pööranud suurt tähelepanu oma bioloogiliste laste ettevalmistamisele kasulaste perre tulekuga kaasnevateks muutuseks ja tavaliselt piirduti lühikese vestluse või lapselt nõusoleku küsimisega.

See uuring näitas, et kasuperede bioloogiliste laste tagasivaatav hinnang eluperioodile, mil nad olid alaealised ja nende perre lisandusid kasulapsed, on üldkokkuvõttes pigem positiivne. Hoolimata kasupereks olemisega seotud positiivsetest asjaoludest ja bioloogiliste laste toetusest oma vanematele ei väljendanud enamik neist soovi tulevikus ise kasuvanemateks saada. Sama tulemus ilmnis Smithi (2017, lk 142) uuringus ja Reesi ja Pithouse'i (2019, lk 374) uuringu tulemustes. Sarnasus käesoleva uuringu ja Reesi ja Pithouse'i (2019, lk 374) uuringu järelduste osas seisneb ka selles, et bioloogilised lapsed vajavad oluliselt põhjalikumalt informeerimist, teatud juhtudel ka koolitust, nõustamist ja toetust nii oma vanematelt kui ka lastekaitsetöötajatelt.

Samas tuli uuringus esile asjaolu, et kuigi bioloogilise lapsega on kasulaste perre võtmine eelnevalt läbi arutatud ja ta teab varasemast neid lapsi ning on ise kindlal seisukohal, et kasulaste perre võtmine on ainuõige otsus, siis ei oska laps ette kujutada, kui palju selline samm muudab tema pere senist elu ja kui palju pingeid ja keerulisi olukordi see kaasa võib tuua. Uurija nõustub seisukohaga, mida väljendavad ka Wnuk ja Dolyniak (2018, lk 36), et kasuvanemana toimetulekuks on vaja palju uusi spetsiifilisi teadmisi ja toetust, sest pidev mure kasulaste pärast ja nende eest hoolitsemine on ööpäevaringne koorem kogu perele.

Sarnaselt Watsoni ja Jonesi (2002, lk 53–54) uuringu tulemustele selgus, et kasuvanemate bioloogilised lapsed kogesid erinevate positiivsete ja negatiivsete tunnete segu ning nad näitasid üles hoolimist ja mõistmist kasulaste vajaduste osas. Kuid erinevalt Watsoni ja Jonesi (2002, lk 53–54) töös esitatud väitest ei tajunud bioloogilised lapsed kõige suurema probleemina jagamise küsimust. Teatav sarnasus käesoleva uuringu ning Watsoni ja Jonesi uuringu puhul seisneb selles, et mõningad respondendid kogesid teatud määral diskrimineerimist, kuna nad jäid osaliselt ilma oma vanemate tähelepanust ja ajast. Samuti pidasid vastanud oluliseks probleemide ennetamise viisiks kasuperede bioloogiliste laste suuremal määral värbamisprotsessi kaasamist. Sarnaselt Nuskele (2010, lk 34–36) järeldas autor uuringu tulemuste põhjal, et avatud dialoogid võiksid alata

juba pere varajases hindamisprotsessis, kuhu kaasatakse ka kasuvanemate bioloogilised lapsed.

Respondentide vastustest tuli selgelt välja asjaolu, millele ka Nordenfors (2016, lk 856; 868) oma töös viitas, et laste kasuperedesse paigutamiste ja sellega seotud protsesside puhul peetakse täiskasvanuid seotud osapoolteks, kasuvanemate bioloogilisi lapsi aga mitte, kuigi mitmed uuringus osalenud lapsed võtsid ise vastutust ja nad eeldasid iseendalt mõistvat suhtumist. Autor nõustus Nordenforsiga (2016, lk 856, 868) oma uurimistulemuste põhjal ka selles osas, et kasuvanemate bioloogilisi lapsi tuleb tunnustada kui oma õigustega aktiivseid osapooli kasupereks olemise protsessis ja on vajalik märgata kasuperede bioloogiliste laste vajadust ning õigust kasupereks olemisel tuge saada ja ise toeks olla.

Kasuperede bioloogiliste laste kogemusi analüüsid selgus Needleri (2016, lk 9–13) poolt läbi viidud uuringu tulemustega sarnaselt, et kõigil uuringus osalenutel puudus kokkupuude kasulastega seotud olnud lastekaitsetöötajatega või suhtlesid ametnikud ainult nende vanemate ja kasulastega. Erinevalt eelpool nimetatud uuringust ei pakkunud keegi respondentidest välja ühe toetusvõimalusena kasuperede bioloogiliste laste tugigruppe. Sellest ei saa siiski järeldada, et sellised tugigrupid poleks Eestis vajalikud, kuna niisugust bioloogiliste laste toetamise viisi pole seni Eestis rakendatud ja respondentidel puudub info ja kogemus selle potentsiaalselt tuge pakkuva võimaluse kohta.

Respondentidelt saadud vastustele tuginedes nõustub autor Neli (2014, lk 68–69; 70–71) soovitusetega, et vanemad peaksid oma bioloogiliste lastega enne kasupereks saamise otsuse tegemist juba varakult ja süvitsi arutlema, sest bioloogiliste laste jaoks on selle protsessi kõige olulisem osa just ettevalmistus. Vanematel on vaja endale teadvustada, kui palju aega ja tähelepanu jagavad nad nii bioloogilistele kui ka kasulastele. Kasuperedega töötavatel ametnikel on oluline olla teadlik kasupereks saamise mõjust juba peres elavatele lastele ja mõista, et pere bioloogilised lapsed vajavad ettevalmistust nagu nende vanemadki.

Kasuperede bioloogilisi lapsi intervjuerides jõudis autor samale järeldusele Serbinski ja Browniga (2017, lk 1421–1424), kes leidsid, et lastekaitsetöötajate ja kasulaste suhted

ning lastekaitsetöötajate ja kasuvanemate suhted on määratletud seadusandluses, kuid lastekaitsetöötajate ja kasuvanemate bioloogiliste laste suhete osas on juhtnööre minimaalselt, sest need lapsed ei ole kliendid ega ka vabatahtlikud, kuigi nad on kasupere olulised liikmed. Autor nõustub Serbinski ja Browni (2017, lk 1421–1424) arvamusega, et lastekaitsetöötajad peaksid pühendama kasuperede bioloogiliste lastega suhtlemisele eraldi aega, et nende pingutustest paremini aru saada ja neid mõista. Autor jõudis samale järeldusele ka Targowska ja tema kaasautoritega (2015, lk 36), kes leidsid, et kasuperede bioloogilised lapsed on sageli nähtamatud osapooled, keda nende unikaalsest panusest hoolimata ei tunnustata ega toetata piisavalt.

Uurimistulemustest lähtuvalt teeb autor ettepanekud Sotsiaalkindlustusameti asendushoolduse talitusele:

- Pakkuda tugiteenuste raames spetsiifiliselt kasuperede bioloogiliste laste vajadusi ja õigusi käsitlevaid nõustamisteenuseid nii kasuvanematele kui ka vajadusel nende bioloogilistele lastele.
- Korraldada teiste riikide häid praktikaid eeskujuks võttes ka Eestis kasuperede bioloogilistele lastele mõeldud tugigruppe, et tutvustada selle sihtrühma lastele ja noortele seda Eestis uudset toetusvõimalust.

Ettepanekud edastatakse e-postiga Sotsiaalkindlustusameti asendushoolduse talituse juhile.

KOKKUVÕTE

Selle lõputöö teema valik on ajendatud asjaolust, et vanemliku hooleta jäänud laste puhul on Eestis sarnaselt paljude teiste riikidega eesmärk liikuda rohkem perepõhiste paigutuste poole. Kasulaste perre tulek mõjutab kõiki pereliikmeid, sh bioloogilisi lapsi, muutes rohkemal või vähemal määral nende igapäevast elu, peremudelit ja rolle. Siiski ei pöörata nendele lastele kui kasupere toimimises olulist rolli omavatele inimestele kuigi palju tähelepanu ega pakuta süsteemset tuge kasupere ettevalmistusprotsessis ega ka hiljem. Vastutus bioloogiliste laste ettevalmistamisel enne kasulaste perre lisandumist ning hiljem kogu kasupereks olemise perioodi vältel lasub praegu vanematel.

Tulevastele kasuvanematele pakutavas PRIDE-eelkoolituses käsitletakse bioloogiliste laste toetamist põgusalt. Tervise Arengu Instituudi poolt on küll välja töötatud eraldi 33 tunnine põhikoolituse moodul, mis keskendub peres olemasolevate laste toetamisele, kuid sellel koolitusel osalemine on vabatahtlik ja koolitus ei pruugi olla perele vajalikul ajal ja kohas kättesaadav. Ka lastekaitsetöötajatel puuduvad konkreetsete suuniste ja võimalik, et ka piisav ajaline ressurss ning spetsiifilised taustateadmised kasuperede bioloogiliste laste vajadustest ning kasuperet ei vaadelda kui terviklikku süsteemi.

Lõputöö teoreetilises ülevaates tuuakse välja mitmete riikide kasuperede bioloogiliste laste positiivsed ja negatiivsed kogemused seoses kasulaste perre lisandumisega, näiteks vähene ettevalmistus kasupereks saamisele eelnenud ajal, kasulaste käitumisest tingitud raskused, suurenenud vastutuse tajumine kasulaste eest hoolitsemisel ja üldine tõdemus, et sotsiaalvaldkonna ametnikud pööravad bioloogilistele lastele väga vähe tähelepanu hoolimata nende laste olulisest rollist kasupere toimimises. Samuti käsitletakse mõningates uuringutes kasuperede bioloogilistele lastele mõeldud tugigruppide teemat ja nende kasutegurit, mis on Eesti kontekstis uudne, kuid mitmel pool mujal bioloogiliste laste heakskiidu pälvinud ettevõtmine.

Lõputöö empiirilises osas viidi läbi kvalitatiivne uuring poolstruktureeritud intervjuudega, mille tulemusena selgus, et kasuperede bioloogilised lapsed vaatavad kasulastega koos elatud ajale tagasi pigem positiivse pilguga, kuid sellest hoolimata avaldas vaid üks neist kindlat soovi tulevikus ise kasuvanemaks saada. Respondentide hinnangul on kõige raskem kasulaste komplitseeritud käitumine, kuid teatud määral keeruline võib olla ka kasulaste perre lisandumine, nendega suhete loomine ja kasulaste perest lahkumine.

Uurimistulemusi analüüsidest saab järeldada, et enamikus peredes ei pööratud bioloogiliste laste kogu pereelu puudutavaks muutuseks ette valmistamisele suurt tähelepanu ja piirduti lühikese vestluse või lapselt nõusoleku küsimisega. Vanematel on vaja endale teadvustada, kui palju aega ja tähelepanu jagavad nad nii bioloogilistele kui ka kasulastele. Kasuperedega töötavatel lastekaitseametnikel on oluline olla teadlik kasupereks saamise mõjust peres juba olemas olevatele lastele ja mõista, et pere bioloogilised lapsed vajavad samuti ettevalmistust ja jätkuvat toetust nagu nende vanemadki. Lastekaitsetöötajate ja kasulaste suhted ning lastekaitsetöötajate ja kasuvanemate suhted on määratletud seadusandluses, kuid lastekaitsetöötajate ja kasuvanemate bioloogiliste laste suhete osas on juhtnööre minimaalselt, sest need lapsed ei ole kliendid ega ka vabatahtlikud (erinevalt oma vanematest), kuigi nad on kasupere olulised liikmed. Lastekaitsetöötajad peaksid pühendama kasuperede bioloogilistele lastele eraldi aega ja neid aktiivselt kuulama, et nende laste tehtavatest pingutustest paremini aru saada ja neid mõista ning toetada. Paraku on kasuperede bioloogilised lapsed sageli nähtamatud osapooled, keda ei tunnustata ega toetata piisavalt.

Samas tuli uuringus esile asjaolu, et isegi juhul, kui bioloogilise lapsega on kasulaste perre võtmine eelnevalt läbi arutatud ja ta teab varasemast ajast neid lapsi ning on ise kindlal seisukohal, et kasulaste perre võtmine on ainuõige otsus, siis ei oska laps ette kujutada, kui palju selline samm muudab tema pere senist elu ja kui palju pingeid ja keerulisi olukordi see kaasa võib tuua. Kasuvanematel on toimetulekuks vaja palju uusi spetsiifilisi teadmisi ja toetust, sest pidev mure kasulaste pärast ja nende eest hoolitsemine on ööpäevaringne kohustus, kuid seda mitte ainult neile, vaid kogu perele, sealhulgas bioloogilistele lastele.

Kõik uuringus osalenud ütlesid, et neil puudus igasugune kokkupuude kasulastega seotud olnud lastekaitseametnikega või rääkisid ametnikud ainult nende vanemate ja kasulastega. Keegi respondentidest ei pakkunud välja kasuperede bioloogiliste laste tugigruppe, mida mitmel pool mujal maailmas edukalt kasutatakse ja mille positiivseid omadusi käsitleti ka teoreetilises osas, kuid see on ka mõistetav, sest Eestis ei ole selliseid toetusmeetmeid varem kasutatud ja seetõttu puudub ka kogemus.

Uurimistulemustest lähtudes tehakse Sotsiaalkindlustusameti asendushoolduse talitusele ettepanek pakkuda kasuperedele suunatud tugiteenuste raames kasuvanematele ja vajaduse korral ka nende bioloogilistele lastele nõustamisteenuseid, mis lähtuvad kasuperede bioloogiliste laste vajadustest, kogemustest ja õigustest. Samuti soovitatakse kaaluda võimalust katsetada ka Eestis tugigruppide korraldamist kasuperede bioloogilistele lastele, võttes eeskujuks samalaadseid edukaid algatusi teistest riikidest.

Kokkuvõtvalt saab öelda, et lõputöö eesmärk saavutati ja püstitatud uurimisküsimustele leiti vastused. Tulenevalt teema aktuaalsusest soovib autor ka edaspidi seda valdkonda uurida ja järgnevaid uurimusi planeerides kaaluda suurema valimi ning täielikku anonüümsust võimaldavate andmekogumismeetodite kasutamist.

VIIDATUD ALLIKAD

- Adams, E., Hassett, A. R., & Lumsden, V. (2018). 'They needed the attention more than I did': How do the birth children of foster carers experience the relationship with their parents? *Adoption & Fostering*, 42(2), 135–150. <https://doi.org/10.1177/0308575918773683>
- Angel, B. Ø. (2014). Foster Children's Sense of Sibling Belonging: The Significance of Biological and Social Ties. *SAGE Open*, 4(1), 1–10. <https://doi.org/10.1177/2158244014529437>
- Bowlby, J. (1988). *A secure base. Parent-Child Attachment and Healthy Human Development*. Basic Books.
- Breen, C., Krutzinna, J., Luhamaa, K., & Skivenes, M. (2020). Family Life for Children in State Care. *The International Journal of Children's Rights*, 28(4), 715–747. <https://doi.org/10.1163/15718182-28040001>
- Cameron, C., Reimer, D., & Smith, M. (2016). Towards a theory of upbringing in foster care in Europe. *European Journal of Social Work*, 19(2), 152–170. <https://doi.org/10.1080/13691457.2015.1030360>
- Chen, P., & Harris, K. M. (2019). Association of Positive Family Relationships With Mental Health Trajectories From Adolescence to Midlife. *JAMA Pediatrics*, 173(12), Article e193336. <https://doi.org/10.1001/jamapediatrics.2019.3336>
- Hirsjärvi, S., Remes, P., & Sajavaara, P. (2010). *Uuri ja kirjuta*. Medicina.
- Laherand, M.-L. (2008). *Kvalitatiivne uurimisviis*. Infotrükk.
- Lastekaitseeadus. (2014). *Riigi Teataja I*, 06.12.2014, 1; *Riigi Teataja I*, 12.12.2018, 49. <https://www.riigiteataja.ee/akt/112122018049?leiaKehtiv>
- Lapse õiguste konventsioon. (1996). *Riigi Teataja II*, 16, 56. <https://www.riigiteataja.ee/akt/24016>
- Mainpin, A. M., Minary, J.-P., & Boutanquoi, M. (2016). Anxiety, Depression and Fraternal Experiences on the Birth Child in a Foster Home. *Child and Adolescent Social Work Journal*, 33, 443–454. <https://doi.org/10.1007/s10560-016-0437-5>

- Needler, C. (2016). *Growing up with foster siblings: A qualitative exploration of the wellbeing of sons and daughters of foster carers* [Bachelor's thesis, Manchester Metropolitan University]. E-Space. <https://e-space.mmu.ac.uk/617774/1/Chloe%20Needler%20Dissertation.pdf>
- Nel, L. (2014). *Children whose parents foster other children: The experiences of growing up with a foster sibling* [Master's Thesis, Auckland University of Technology]. Auckland University of Technology Library. <http://hdl.handle.net/10292/8535>
- Njøs, B. M., & Seim, S. (2019). Biological children as participants in foster families. *Nordic Social Work Research*, 9(2), 160–171. <https://doi.org/10.1080/2156857X.2018.1465843>
- Nordenfors, M. (2016) Children's participation in foster care placements. *European Journal of Social Work*, 19(6), 856–870. <https://doi.org/10.1080/13691457.2015.1084493>
- Nuiamäe, M., Murasov, M., & Masso, M. (2020). *Lapsendamise ja hooldusperre paigutamise järgne seiresüsteem*. Poliitikauuringute Keskus Praxis. http://www.praxis.ee/wp-content/uploads/2020/12/Lo%CC%83pparuanne_20.11.20.pdf
- Nuske, E. (2010). Balancing contradictions: The experiences of biological children of foster families. *Children Australia*, 35(3), 32–37. <https://doi.org/10.1017/S1035077200001152>
- Perekonnaseadus. (2009). *Riigi Teataja I*, 60, 395; *Riigi Teataja I*, 27.10.2020, 15. <https://www.riigiteataja.ee/akt/127102020015?leiaKehtiv>
- Petrowski, N., Cappa, C., & Gross, P. (2017). Estimating the number of children in formal alternative care: Challenges and results. *Child Abuse & Neglect*, 70, 388–398. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2016.11.026>
- Purvis, K. B., Cross, D. R., & Sunshine, W. L. (2020). *Teekond lapse südamesse. Tervem ja lootusrikkam kasupere*. MTÜ Igale Lapsele Pere.
- Queirós, A., Faria, D., & Almeida, F. (2017). Strengths and limitations of qualitative and quantitative research methods. *European Journal of Education Studies*, 3(9), 369–387. <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.887089>

- Rees, A., & Pithouse, A. (2019). Views from birth children: exploring the backstage world of sibling strangers. *Families, Relationships and Societies*, 8(3), 361–377. <https://doi.org/10.1332/204674318X15313160952540>
- Roche, S., & Noble-Carr, D. (2017). Agency and its Constraints among Biological Children of Foster Carers. *Australian Social Work*, 70(1), 66–77 <http://dx.doi.org/10.1080/0312407X.2016.1179771>
- Rygaard, N. P. (2016). *Kiindumushäirega laps. Praktilise teraapia käsiraamat*. MTÜ Igale Lapsele Pere.
- Serbinski, S., & Brown, J. (2017). Creating Connections with Child Welfare Workers: Experiences of Foster Parents' Own Children. *British Journal of Social Work*, 47(5), 1411–1426. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcw146>
- Sotsiaalkindlustusamet. (2020). *Tehniline kirjeldus. Tugiteenused perepõhise asendushoolduse pakujatele*. https://sotsiaalkindlustusamet.ee/sites/default/files/content-editors/Hanked/tugiteenused_perepohine_asenduskodu/rl_lisa_1_2021_perede_tugiteenused_tehnil.pdf
- Sotsiaalhoolekande seadus. (2015). *Riigi Teataja I*, 30.12.2015, 5, *Riigi Teataja I*, 22.03.2021, 14. <https://www.riigiteataja.ee/akt/122032021014?leiaKehtiv>
- Smith, M. A. (2017). *The storied experience of foster carers' own children* [Master's thesis, University of Canterbury]. DSpace. <http://dx.doi.org/10.26021/8041>
- Sotsiaalministeerium. (2014). *Vanemliku hoolitsuseta laste asendushoolduse poliitika roheline raamat*. https://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/Lapsed_ja_pered/Asendushooldus/ah_rr_dets_2014.pdf
- Stoneman, K., & Dallos, R. (2019). 'The love is spread out': how birth children talk about their experiences of living with foster children. *Adoption & Fostering*, 43(2), 169–191. <https://doi.org/10.1177/0308575919848907>
- Studer, J. J. (2014). *Exploring the experience of biological children of foster parents: their views on family as adults* [Master's Thesis, Smith College, School for Social Work]. SmithScholarWorks. <https://scholarworks.smith.edu/theses/815>
- Sutton, L., & Stack, N. (2013). Hearing Quiet Voices: Biological Children's Experiences of Fostering. *The British Journal of Social Work*, 43(3) 596–612. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcr186>

- Targowska, A., Cavazzi, T., & Lund, S. (2016). Fostering Together – The Why and How of Involving and Supporting Biological Children of Foster Carers. *Children Australia*, 41(1), 29–38. <https://doi.org/10.1017/cha.2015.17>
- Tamm, G., Kann, A., Puolokainen, T., Varblane, U., Espenberg, S., & Linno, M. (2015). *Perepõhise asendushoolduse koolitusprogrammi PRIDE korralduse analüüs*. Tartu Ülikooli sotsiaalteaduslike rakendusuringute keskus RAKE. http://rahvatervis.ut.ee/bitstream/1/6650/1/PRIDE_analyys2016.pdf
- Tervise Arengu Instituut. (s. a.-a). *Hoolduspere vanema täienduskoolituse (PRIDE eelkoolituse) õppekava*. https://www.tai.ee/images/PRIDE_eelkoolituse_%C3%B5ppekava.pdf
- Tervise Arengu Instituut. (s. a.-b). *Pride põhikoolitused*. https://tai.ee/images/PRIDE_P%C3%95HIKOOLITUSTE_TEEMAD_2019-2020.pdf
- Thompson, H., McPherson, S., & Marsland, L. (2016). ‘Am I damaging my own family?’: Relational changes between foster carers and their birth children. *Clinical Child Psychology and Psychiatry*, 21(1), 48–65. <https://doi.org/10.1177/1359104514554310>
- Watson, A., & Jones, D. (2002). The Impact of Fostering on Foster Carers’ Own Children. *Adoption & Fostering*, 26(1), 49–55. <https://doi.org/10.1177/030857590202600107>
- Wnuk, M., & Dolyniak, U. (2018). *Töö traumeeritud lastega. Praktilised juhised õpetajatele, hooldusperedele ja lapsendajatele*. MTÜ Igale Lapsele Pere.
- Õunapuu, L. (2014). *Kvalitatiivne ja kvantitatiivne uurimisviis sotsiaalteadustes*. http://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/36419/ounapuu_kvalitatiivne.pdf
- Younes, M. N., & Harp, M. (2007). Addressing the impact of foster care on biological children and their families. *Child Welfare*, 86(4), 21–40.

Lisa 1. Intervjuu baasküsimused

Üldine info intervjueeritava kohta

Küsimuste koostamisel kasutatud allikad: Perekonnaseadus (2009); Sotsiaalhoolekande seadus (2015).

1. Teie vanus praegu?
2. Teie vanus kasulaste perre lisandumise ajal?
3. Mitme bioloogilise õe-vennaga Te koos elasite?
4. Mitme kasulapsega Te enne täisealiseks saamist koos elasite?
5. Millistel juriidilistel alustel kasulaps(ed) Teie perre lisandus(id)?

Bioloogiliste laste ettevalmistamine ja toetamine

Küsimuste koostamisel kasutatud allikad: Rees & Pithouse, 2019; Stoneman & Dallos, 2019.

6. Millist informatsiooni, nõustamist ja toetust saite kasulaste perre lisandumise eel ja järel oma vanematelt?
7. Millist informatsiooni, nõustamist ja toetust saite kasulaste perre lisandumise eel ja nendega koos elamise ajal ametnikelt?
8. Milline oli Teie isiklik arvamus kasulapse/laste perre võtmise kohta enne nende perre lisandumist?
9. Milline oli kasulaste perretulekut ettevalmistav protsess Teie hinnangul?

Kogemused kooselust kasulastega

Küsimuste koostamisel kasutatud allikad: Sutton & Stack, 2013; Studer, 2014; Adams *et al.*, 2018; Younes & Harp, 2007; Rygaard, 2016; Purvis *et al.*, 2020; Watson & Jones 2002; Roche & Noble-Carr, 2017.

10. Kuidas muutis kasulapse/kasulaste perre lisandumine Teie suhteid oma vanemate ja bioloogiliste õdede-vendadega?
11. Millisena kogesite suhete loomist kasulapse/kasulastega?
12. Millisena tunnetasite oma rolli peresüsteemi osalisena?
13. Milliseid positiivseid kogemusi andis Teile elu koos kasulastega?
14. Milliseid raskusi kogesite kasulastega koos elades?
15. Mil moel erinesid Teie algne ettekujutus elust koos kasulastega ja tegelik igapäevaelu?
16. Kuidas hindate kasuperena elamise kogemust ja selle seost praeguse eluga?

Soovitused

Küsimuste koostamisel kasutatud allikad: Nuske, 2010, Wnuk & Dolyniak, 2018

17. Millist ettevalmistust, nõustamist ja tuge vajavad Teie hinnangul tulevaste kasuperede bioloogilised lapsed oma vanematelt?
18. Milliseid koolitusi vajavad Teie arvates kasupere vanemad ja nende bioloogilised lapsed seoses kasulaste pereellu integreerimisega?

SUMMARY

THE EXPERIENCE OF BIOLOGICAL CHILDREN OF FOSTER FAMILIES LIVING TOGETHER WITH FOSTER CHILDREN

Elen Kinnep

The topic of the present research was chosen because in Estonia, similarly to many other countries, the aim is to provide more family-based care for the children left without parental care. When foster children come into a family, it affects all the family members including biological children. To a certain extent, it changes their everyday life, family model and roles. Nevertheless, not much attention is paid to biological children, who have an important role in the functioning of the foster family. They are not given systematic support or attention in the preparing process of the new foster family nor later. Currently, the preparation of the biological children for the foster children joining the family and the support during the whole period of fostering is the responsibility of parents.

Foster parents are offered PRIDE-pre-training where the topic of supporting the biological children is briefly addressed, but not as a separate subject. The Estonian National Institute for Health Development has created a special 33-hour training module focusing on the topic of supporting the children who already live in the foster family. However, attending the training is voluntary and it might even not be available for the family when they need it. Also, child protection workers do not have specific guidelines and they might lack sufficient time resources and specific background knowledge concerning the needs of foster families' biological children. The foster family is not seen as an integral system.

The theoretical part gives an overview of the positive and negative experiences of foster families' biological children in different countries. Those experiences are related to problems concerning foster children joining the family, such as the lack of preparation

before the family becomes a foster family, difficulties arising from the behaviour of the foster children, perceiving increased responsibility in caring for the foster children and the overall understanding that despite the important role biological children play in the functioning of a fostering family the officials working in the field of social care pay very little attention to the biological children of foster families. The topic of support groups for foster parents' biological children and their efficiency is also addressed in some studies, which is novel in the context of Estonia but has been approved by the biological children of foster families in a number of other countries.

In the empirical part of the research a qualitative research was carried out using half-structured interviews. The results showed that the biological children of foster parents rather positively look back to the time they lived together with foster children, but despite that only one of them expressed a clear desire to become a foster parent in the future. According to the respondents' opinions the most serious issue is the complicated behaviour of foster children, but also, some difficulties arise in the process of foster children joining or leaving the family.

According to the analysis of the research results it can be concluded that the majority of foster families did not pay much attention to preparing the biological children for an upcoming change in the life of the family. There was only a short conversation or just asking for the child's consent. Parents need to be aware of how much time and attention they give both to their biological and foster children. Child protection officials working with foster families need to be aware of the influence that fostering has on the children who already live in the family and they have to understand that biological children, similarly to their parents, also need preparation beforehand, and further support. Child protection workers' relationships with foster children and with foster parents are defined by law but as far as the relationships between the child protection workers and the biological children of foster parents are concerned, there are very few guidelines because these children (unlike their parents) are neither clients nor volunteers although they are still important members of foster families. Child protection workers should dedicate time individually to these biological children and listen to them actively, in order to understand better the children and their efforts and provide support. Unfortunately, the biological

children of foster families are often invisible parties who are not recognized or supported enough.

At the same time this research revealed the fact that even though the decision of taking foster children into the family has been discussed with the biological children and the child knows the foster children and is certain that taking them into the family is the one and only right decision, the child still cannot imagine to what extent the decision will change the life of the family and how much tension and difficult situations it can cause. Foster parents need lots of specific knowledge for coping because worrying about foster children and taking care of their needs is a 24/7 responsibility. The same kind of knowledge is needed by all the family members, including the biological children.

All the participants said that they had no contact to the officials who were related to the foster children or in some cases the officials only talked to the parents and foster children. None of the respondents came up with the idea of organizing support groups for foster families' biological children. Such groups are successfully used in some countries and the positive effects of those are also addressed in the theoretical part of this research. The fact that there is no experience of using that kind of support groups is understandable because that kind of support measures have never been used in Estonia.

According to the results of this research the Estonian Social Insurance Board replacement care unit will be made a proposal to offer specific support services to foster parents and their biological children, based on the needs, experiences and rights of the biological children. It is also recommended to consider the possibility of testing support groups for foster families' biological children in Estonia, following the example of the successful initiatives in other countries.

In conclusion, the goal of this research was achieved and answers to the research questions were found. Due to the topicality of this theme the author of this research suggests that further research should be carried out in the future. When planning future research, using a larger sample and also, a data collecting method allowing total anonymity should be considered.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Elen Kinnep,

1. Annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose „Kasuperede bioloogiliste laste kogemused kooselust kasulastega“, mille juhendaja on Kandela Õun, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Elen Kinnep
14.05.2021